॥ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા વિવેચન સારાંશ ||

પ્રકરણ 16: દૈવાસુર-સમ્પદ વિભાગ યોગ

2/2 (શ્લોક 2-24), રવિવાર, 02 માર્ચ 2025

વિવેચન: ગીતા વિશારદ ડૉ. આશુ ગોયલજી

યુ ટ્યુબ લિંક: https://youtu.be/JszDvIcSXWc

મનુષ્યને મનુષ્યતા શિખવાડતો અધ્યાય

ભગવાનની અત્યંત મંગલમય કૃપાથી આપણે બધા લોકો સમયથી પસાર થઈ રહ્યા છીએ, જ્યાં આપણે આપણા જીવનના પરમ લક્ષ્યને પ્રાપ્ત કરવા માટે અને આપણા આ જીવનને તથા આપણા આવતાં જીવનોને સફળ બનાવવા માટે, ભગવદ્ગીતાના પાઠનમાં, સ્વાધ્યાયમાં, તેને શીખવામાં, તેને જીવનમાં લાવવામાં અને તેના અર્થ અભ્યાસમાં લાગી ગયા છીએ.

થોડું તેને સમજવાનો પ્રયાસ પણ કરવા લાગ્યા છીએ. એટલે જ આપણે વિવેચનમાં આવતા છીએ. પણ ખરેખર આ બધું ભગવાનની કૃપાથી થઇ રહ્યું છે. આપણે ભગવદ્ગીતાને વાંચવા માટે પસંદ કરવામાં આવ્યા છીએ. આ ભાવના આપણા મનમાં, આપણા અંતઃકરણમાં દિન-પ્રતિદિન પ્રગટ થતી જવી જોઈએ.

આપણને કેમ પસંદ કરવામાં આવ્યા, એ ખબર નથી. કદાચ આપણા આ જન્મના પુણ્ય કર્મો છે, કદાચ આપણા પૂર્વ જન્મોના પુણ્ય કર્મો છે, કદાચ આપણા પૂર્વજોના કોઈ સુકૃત છે, અથવા તો કોઈ જન્મમાં કોઈ સંત મહાત્માની કૃપાદૃષ્ટિ પડી હશે, જેના કારણે ભગવાને આપણને પસંદ કર્યા. આપણે ભગવદ્ગીતા વાંચવા માટે પસંદ થયેલા છીએ. તેના જેવો બીજો કોઈ કલ્યાણકારી ગ્રંથ નથી. છેલ્લા 5300 વર્ષમાં અનેક મહાત્માઓ, આચાર્યો, સંતો અને વિદ્વાનો દ્વારા આ ઘોષિત થયું છે કે ભગવદ્ગીતાના સમાન કે તેનાથી વધુ શ્રેષ્ઠ બીજું કંઈ નથી. જે તેને થોડું પણ ધારણ કરશે: **भगवद्गीता किंचित् अधीताः** એટલે કે ઓછું પણ શીખ્યું, તો એના પર યમરાજ પણ નજર નાખવાનું સાહસ કરતા નથી. ભગવદ્ગીતાના સ્વાધ્યાય, મનન અને ચિંતન કરનાર લોકોનો જીવનમાં દરેક ક્ષેત્રે વિજય થાય છે. **પૂજ્ય સ્વામીજી મહારાજ કહે છે કે, જે પોતાનાં જીવનમાં ભગવદ્ગીતાના સૂત્રોને અનુસરે છે, તેનું જીવન વિજયી બને છે, પ્રસન્ન બને છે, અને શાંત ચિત્ત રહે છે**. જો આપણે તેના અર્થને સમજીશું, તો મોટો લાભ તો મળશે જ, પણ અર્થ ન સમજતા હોવા છતાં, ફક્ત તેનું ઉચ્ચારણ કરીશું, તો પણ તે મંત્રોના પ્રભાવથી આપણા મગજની પ્રોગ્રામિંગ બદલાઈ જાય છે. આ શાંતિ આપે છે.

ઘણા લોકો કહે છે કે: અમે વધુ વિવેચનમાં જ સાંભળતા નથી, પણ **ભગવદ્ગીતા વાંચતા-વાંચતા મન શાંત થવા લાગ્યું છે. હવે મન યથાવત્ નથી રહેતું, નિરર્થક વિચારો ઘટી ગયા છે. એનું કારણ એ છે કે ભગવદ્ગીતામાં ભગવાને કોઈ ચોક્કસ માર્ગનો જ આગ્રહ રાખ્યો નથી.** મુંબઇથી દિલ્હીની મુસાફરી કરવી હોય તો, તમે પગપાળા જઈ શકો, સાઇકલથી જઈ શકો, ઈ-રિક્ષાથી જઈ શકો, બસથી જઈ શકો, ટ્રેનથી જઈ શકો, કે હવાઈજહાજથી પણ જઈ શકો. પણ છેલ્લે દિલ્હી એક જ મળશે. તેમ જ, કૃષ્ણે કોઈ ચોક્કસ ઉપાસનાના માર્ગ પર ભાર મૂક્યો નથી.

તમે આરતી કરો કે ન કરો, તમે કઈ રીતે પ્રાર્થના કરો, એ મહત્વનું નથી. પરંતુ ભગવાન જે વાત પર ભાર મૂકે છે, તે છે - તમારા જીવનમાં પરિવર્તન આવે છે કે નહીં? ભગવદ્ગીતા એના પોતાના લક્ષણો વિશે વાત કરે છે. ભક્તિયોગમાં, 12મા

અધ્યાયમાં, ભગવાને 39 ભક્તલક્ષણો જણાવ્યા છે. જો તમે સ્વયંને ભક્ત માનો છો, તો આ લક્ષણો તમારી અંદર છે કે નહીં એ જુઓ!

अद्वेष्टा सर्वभूतानाम मैत्रः करुण एव च।
निर्ममो निरहंकारः समदुःखसुखः क्षमी।।

તમારા અંદર આ લક્ષણો છે કે નહીં? તમે તિલક કેટલું સુંદર લગાવો છો, તમે આરતી કેટલી સુંદર કરો છો, તમે કેટલો સમય ધ્યાન કરો છો - એ એક પાંખ છે, પણ મુખ્ય પ્રભાવ એ છે કે તમારા જીવનમાં શું બદલાઈ રહ્યું છે? જ્યારે સુધી આંતરિક શુદ્ધિ નહીં થાય, ત્યારે અનેક જન્મોના પ્રયત્ન છતાં પણ કશું વધુ બદલાતું નથી. અંદર શુદ્ધિ વધી રહી છે કે નહીં? તમારા સ્વભાવમાં પરિવર્તન આવી રહ્યું છે કે નહીં? તમારા દ્રષ્ટિકોણમાં ફેરફાર આવી રહ્યો છે કે નહીં? તમે પહેલાં પણ વસ્તુઓ એક જ રીતે જોયા કરતા હતા, અને આજે પણ એ જ રીતે જોતા હો, તો તમે જે સાધના કરી, એ ફક્ત ઉપરી સ્તરે રહી છે, અંદર જતી નથી. જેવી રીતે ફક્ત જ્યુસના ગ્લાસને જોવાથી આરોગ્ય મળે નહીં, પણ પીવાથી આરોગ્ય મળે, તેવી રીતે ફક્ત શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા વાંચવાથી નહીં, પણ તેના ગુણોને ધારણ કરવાથી જીવનમાં પરિવર્તન આવશે.

16મા અધ્યાયમાં, ભગવાને કૃપાપૂર્વક 26 દૈવી ગુણોની યાદી આપી છે. ગયા સપ્તાહે આપણે ફક્ત 8 ગુણો જોઈ શક્યા હતા. હવે આગળ,

તપસ્યા તો કરવી પડશે. તમે ગરમીની તીવ્ર સ્થિતિમાં એકાદ કલાક એસી-ફેન વગર બેસી શકો છો? એક દિવસ ઉપવાસ રહી શકો છો? તમે મનગમતા ખોરાક વગર રહી શકો છો? જો તમે કાયમ અનુકૂળતાને ઝંખતા રહો, તો તમે તપસ્યા કેવી રીતે કરશો? આ બધું આપણા જીવન માટે છે. અલગ-અલગ હોઈ શકે. પણ તપસ્યા કરવી પડશે. આ સમયમાં, આ તપસ્યાને વધુ ગાઢ રીતે સમજવાની જરૂર છે. લખનઉની જેમ ભારતમાં ઘણી જગ્યાએ ૪૭ ડિગ્રી સુધી તાપમાન પહોંચી જાય છે, અને ક્યારેક ૫૦ ડિગ્રી પણ થઈ જાય. તો જ્યારે ઉચિત તાપમાન હોય, ત્યારે પંખો અને એસી બંધ કરીને થોડુંક કલાક બેસી શકાય કે નહીં? લાઈટ હોવા છતાં પણ બે કલાક એસી-ફેન વગર રહી શકાય કે નહીં? એક સમય બિન ભોજન રહી શકાય કે નહીં?
અપણે જેટલી અનુકૂળતા મેળવી છે, ક્યારેક તેને જાણીને ત્યાગવી જોઈએ. મારા માટે તો આવું જરૂરી છે, એ વિના હું રહી શકતો નથી. – એવું માનવા લાગીએ, તો એ એક પ્રતિકૂળતા બની જાય છે. લાઈટ ચાલુ હોય તો જ મને ઊંઘ આવે. ખાવામાં મને આમ જ જોઈએ. દાળ તો એટલી ગરમ જ જોઈએ. ચા હું એટલી જ ગરમ પીશ. મને બે ચમચી ખાંડ જ જોઈએ. થોડો પણ ઓછી હોય તો હું નહીં પીઉં. મને તો ઉપરથી મીઠું ઉમેરીને જ ખાવાનું હોય. – આ પદ્ધતિથી ચાલતા માણસ માટે તપસ્યા કેવી રીતે સંભવ છે? વિચાર કરો, આપણે બધા માટે આ વાત લાગુ પડે છે, અલગ-અલગ રીતે પણ તપસ્યા કરવી પડશે. આ જીવનમાં થોડું સહન કરવું શીખવું પડશે.

પ્રતિકૂળતા અને અનુકૂળતા – જો કશુંક આપણી ઈચ્છા મુજબ ના બને, તો તેને સહન શીખવું પડશે. કોઈ વ્યક્તિનો વર્તન આપણાં માટે પ્રતિકૂળ હશે, કોઈ સરકારનો નિર્ણય આપણા માટે પ્રતિકૂળ હશે, આપણી કોલોનીમાં કોઈ પડોશીનું વર્તન પ્રતિકૂળ હશે, આપણા ઘરમાં પણ આપણા બાળકો, પરિવારજનો કે સ્વજનો પ્રતિકૂળ વર્તન કરશે. જો સહન નહિ કરી શકાય, તો તપસ્યા કરી શકાતી નથી. સહન કરવાનો પ્રયત્ન તો લોકો કરે છે, પણ લાચારીમાં કરે છે. કંઈ કરી શકતા નથી, એટલે સહન કરવું પડે છે. – આવા લોકો દરેકને મળ્યા કરે. જે કોઇ મળવા આવે, તેને પોતાની વ્યથા કહ્યા કરે. કોઈ પોતાની વહુથી ત્રસ્ત છે, કોઈ સાસુથી, કોઇ પિતાથી, કોઇ પોતાના દીકરાથી, કોઇ પાડોશીથી, કોઇ બોસથી, કોઇ કર્મચારીથી, કોઇ સરકારથી – જ્યારે જુઓ ત્યારે દુઃખનો પિટારો ખોલીને બેઠા હોય. શિક્ષણ એ છે કે **"ટોલરેટ વિથ હેપ્પીનેસ"** - સહજતા સાથે સહન કરવું. મારે ઘણું સહન કરવું પડ્યું છે! – એમ કહીને કોઈ મહાન બનવા પ્રયત્ન કરે. અને પછી આખી દુનિયાને કહેવા જાય – કેમ પૂછશો નહીં, મેં કેટલું સહન કર્યું છે! – પણ ખરેખર કોઇએ તેને મહાન ગણ્યો છે? તપસ્યા એ છે – આનંદપૂર્વક કષ્ટ સહન કરવું. તપસ્યા માટે હિમાલય જવાની જરૂર નથી. આવતી ગરમીમાં થોડો સમય એસી-ફેન બંધ કરીને બેસો. જે વસ્તુઓની ટેવ નથી, તેમાં પોતાને સરળ રાખો.

આર્જવમ્ આપણે જેવા છીએ, તેનાથી વધારે સારા દેખાવાનો પ્રયત્ન કરતાં હોઈએ છીએ, આ દંભ છે. જેટલા અમીર નથી, તેનાથી વધુ અમીર દેખાવાનું હોય, જેટલા ભલા નથી, તેનાથી વધુ ભલા દેખાવાનું હોય, જેટલા જાણકાર નથી, તેનાથી વધુ

જાણકાર દેખાવાનું હોય. આ દરેક વસ્તુમાં દેખાવા માટે દંભ છે.
કોઈ વ્યક્તિ જેને ખાવાનું ખૂબ ગમે છે, તે કહે – હવે મારું વધારે ખાવાનું મન થતું નથી. મારા માટે તો ફક્ત એક રોટલી પૂરતી છે, પણ વજન તો ઘટતું જ નથી! હું ગળ્યાને તો અડતો પણ નથી, પણ શુગર વધી જ જાય છે! આ બધું દંભ છે. ક્યારેક લોકો મોંઘી કારની આગળ ઊભા રહીને ફોટા પાડે, અને જો કોઇ પૂછે – ક્યારે લીધી? – તો ફક્ત સ્માઈલ આપે. સરળતા શીખવી પડશે.

જેટલા આપણે સરળ છીએ, એટલા જ દેખાવાનું શીખવું પડશે. જેટલું જ્ઞાન છે, તેનાથી વધુ જ્ઞાન કેમ દેખાડવું? જેટલું ધન છે, તેનાથી વધુ કેમ દેખાડવું છે? મોંઘાની વ્યાખ્યા શું? જેની પાસે ₹૧,૦૦,૦૦૦ નો મોબાઈલ છે, તેને ₹૧,૨૦,૦૦૦ નો જોઈશે. જેનો ₹૧૨,૦૦૦ નો છે, તેને ₹૨૫,૦૦૦ નો જોઈશે. – શું બદલાશે? કશુંય બદલાતું નથી. આપણે જ્યાં છીએ, ત્યાંથી થોડું વધુ સારું દેખાય છે. અપણે કંઈ પણ બદલવાની જરૂર નથી, કોઇ અપગ્રેડ કરવાની જરૂર નથી. આઇફોન તો આપણને હંમેશા મૂર્ખ બનાવવા માટે જ છે. પહેલા 10 આવશે, પછી 11, પછી 12, પછી 13, પછી 14, પછી 15, પછી 16, પછી 17 આવશે, પછી 18 પણ આવશે. તે આવતું જ રહેશે. અને કેટલાંક લોકો પોતાની કિડની વેચીને પણ તેને લાવી રહ્યા છે. આ ગાંડપણ છે!

16.2

અહિંસા સત્યમક્રોધઃ(સ્), ત્યાગઃ(શ્) શાન્તિરપૈશુનમ્।
દયા ભૂતેષ્વલોલુપ્ત્વં(મ્), માર્દવં(મ્) હ્રીરચાપલમ્॥૧૬.૨॥

મન, વાણી અને શરીરથી કોઇ પણ પ્રકારનું કોઈનેય કષ્ટ ન આપવું, યથાર્થ અને પ્રિય બોલવું, પોતાના પર અપકાર કરનાર ઉપર પણ ક્રોધ ન હોવો, કર્મોમાં કર્તાપણાના અભિમાનનો ત્યાગ, અન્તઃકરણની ઉપરતિ એટલે કે ચિત્તની ચંચળતા ન હોવી, કોઈનાંય નિંદા આદિ ન કરવાં, સર્વ ભૂત-પ્રાણીઓ પર કશાય હેતુ વિના દયાભાવ રાખવો, ઇન્દ્રિયોનો વિષયો સાથે સંયોગ થવા છતાં પણ વિષયો પ્રત્યે આસક્તિ ન હોવી, મૃદુ સ્વભાવ હોવો, લોક અને શાસ્ત્રથી વિરુદ્ધ આચરવામાં લજ્જા થવી તથા વ્યર્થ ચેષ્ટાઓ ન થવી.

અહિંસા - ભગવાન કહે છે કે અહિંસા પાળવી જોઈએ. જીવનમાં અહિંસા માત્ર શાકાહારી થવા પૂરતી નથી. મનસા, વાચા અને કર્મણા – હું મારા દ્વારા કોઇને પીડા પહોંચાડતો નથી કે શું? **મનસા, વાચા અને કર્મણા કોઈને દુઃખ ન પહોંચાડવાનું ધ્યાન રાખવું – આ અહિંસા છે.** આજે મેં એટલું કડવું કહી દીધું કે એ આખી રાત ઊંઘી શક્યો નહિ. – અને આપણે એ વાત ગર્વથી કહીયે? આ હિંસા છે, આ સ્માર્ટનેસ નથી. જો હું મારા શબ્દોથી કોઈને તકલીફ આપું છું, તો તે હિંસા છે. જો હું મારા કર્મોથી કોઇને દુઃખ આપું છું, તો તે હિંસા છે. કેટલાંક લોકોનો સ્વભાવ જ એવો હોય કે હંમેશા બીજાને તળિયે ઉતારતા રહે, હંમેશા ચીડવતા રહે. કોઈની કોઇ વાત પકડીને હંમેશા તણાવમાં રહે. એનો સ્વભાવ એવો થઇ જાય છે કે તેને ખબર પણ નથી પડતી કે એની આ વર્તનથી કેટલાં લોકોને દુઃખ થઈ રહ્યું છે. અને તે પોતાને સ્માર્ટ માને છે. આ વાણીની હિંસા છે. **મારા કૃત્યો, મારા શબ્દો કે મારા વિચારો દ્વારા કોઈને પણ પીડા ન પહોંચે, આ મારું ધ્યાન છે કે નહીં?** કોઈ મંદિર જાઓ, ચપ્પલ મૂકવાની જગ્યા ન મળે, તો કોઈકના ચપ્પલો એક બાજુ ખસેડી, પોતાના મૂકી દીધા, આ હિંસા કરી! બીજાની કોઈ કાળજી નથી. મારું કામ પૂરું, બીજાને શું થાય એ મને શી ફિકર? – આ હિંસા છે.

સત્ય - સત્ય એ જીવનની કરોડરજ્જુ છે. સત્ય એ બધા દૈવી ગુણોનો આધાર છે. જીવનમાં હું કેટલું સત્ય પાળું છું? એ જોવું જોઈએ. લોકો સત્યનો દુરુપયોગ કરે છે. હું તો સાફ-સાફ વાત કરું. કોઈને ખરાબ લાગે, તો લાગે! આ સત્ય નથી, આ કડવાશ છે. સત્ય કહું છું, પણ એ સત્ય પ્રેમભર્યું છે કે નહીં? **સત્ય કહું છું, પણ એ સત્ય હિતકારક છે કે નહીં? એ જોવું જોઈએ.** શાસ્ત્ર કહે છે:

સત્યં બ્રૂયાત્, પ્રિયં બ્રૂયાત્, ન બ્રૂયાત્ સત્યમપ્રિયમ્।

સત્ય બોલો, પણ તે પ્રિય હોવું જોઈએ. પ્રિય બોલો, પણ તે સત્ય હોવું જોઈએ. જે સત્ય બીજા માટે દુઃખદાયક હોય, એ ન બોલવું જોઈએ ભગવાન 17મા અધ્યાયમાં કહે છે: સત્ય બોલવું છે, તો તેના બે ગુણ જોઈએ – પ્રથમ તે પ્રિય

હોવું જોઇએ, અને બીજું તે હિતકારક હોવું જોઇએ. આ બેમાંથી કોઇ એક નહિ હોય, તો એ સત્ય હિંસા બની જાય છે. પ્રિય હોય, તો પણ તે અસત્ય ન હોવું જોઇએ. કેટલાંક લોકોની તો ચાપલૂસી કરવાની ટેવ હોય – દરેકને વધાવવી, ખોટું બોલવું. સામે એક બોલવું, અને પાછળ બીજું બોલવું. જીવનમાં જેટલું સત્ય ધારણ કરીશું, જીવન તેટલું શુદ્ધ બનશે. તેટલું જ્યોતિમય બનશે. સત્ય પાળવું છે, તો થોડું સહન કરવાની ટેવ પણ લાવવી પડશે. જે લોકો સત્ય સાથે જીવશે, તેઓએ જીવનમાં થોડી પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિઓનો સામનો કરવો પડશે. પણ એકવાર એ ટેવ પડી જશે, પછી જીવનમાં કોઇ અવરોધ આવી શકશે નહીં. તમે વિજયી થશો, આગળ વધશો. સત્ય સાથે જીવતો માણસ અંતે અત્યંત પ્રસન્ન થાય છે. જુઠ્ઠું બોલતો માણસ તાત્કાલિક જીતી ગયો લાગશે, પણ આખા જીવન માટે હંમેશા મુશ્કેલીઓમાં જ રહેશે. સત્યનો માર્ગ પકડનાર લાંબા ગાળે હંમેશા આનંદમાં જ રહેશે. જીવનમાં આપણે જોવા જઇએ, તો આસપાસ કોઇને પણ જોઇ લો કે પોતાના જીવનમાં જે લોકો વધુ પ્રસન્ન હોય છે, તેઓએ પોતાના જીવનમાં જેટલું સત્ય ધારણ કર્યું છે, એટલું જ તેઓ આનંદમાં છે. ભગવાન કોને મળશે? જેના જીવનમાં સત્ય વધુ હશે.

ક્રોધનો ત્યાગ – આ ગુણો જેના જીવનમાં હશે, તેને શાંતિ મળશે. પણ જો પ્રશ્ન થાય કે કોઇને વધુ ક્રોધ આવે છે? – તો બધા જ ઉભા થઇ જશે. **ક્રોધ અને અહંકાર એવા બે વિકાર છે કે જેને જેવું વધુ જપશો, તે વધુ વધશે. જો થોડી છૂટ આપશો, તો એ અવિરત રીતે ફેલાતા જશે**.

એક પતિ-પત્ની ઘણો ઝઘડો કરતા, પડોશીઓ મુશ્કેલી અનુભવી રહ્યા હતા. રોજ સવારે સાત વાગ્યે ઝઘડો શરૂ થાય અને નવ વાગ્યે પતિ ઓફિસ જતો, એટલે બે કલાકમાં વાત સમાપ્ત થઇ જતી. પણ એક રવિવારનો દિવસ હતો, એ દિવસે ઝઘડો શરૂ થયો, અને કોઇ ઓફિસ જવાનું નહોતું. એ શરુ થયેલો ઝઘડો દસ વાગ્યા, પછી અગિયાર, પછી બાર વાગ્યા સુધી ચાલતો જ રહ્યો. હવે તો પડોશીઓ પણ દુઃખી થઇ ગયા.એક પડોશીએ વિચાર્યું કે કંઇક તો કરવું જોઇએ, તો દરવાજાની બેલ વગાડી. પતિએ ગુસ્સે ભરાઇને દરવાજો ખોલ્યો, પડોશીએ કહ્યું, કંઇ નહીં, ફક્ત મળવા આવ્યો હતો. રવિવાર હોવાથી સમય હતો, ક્રોધમાં ભરાયેલા પતિનો ગુસ્સો થોડો ઠંડો પડ્યો, અને કહ્યું, હાં, બેસો, વાત કરીએ. પછી પડોશીએ પૂછ્યું, શું થયું? આજે ખૂબ અવાજ આવી રહ્યો હતો. જેવું પૂછ્યું, એવો જ આક્રોશ ફરી શરૂ થયો. પતિએ કહ્યું, આ પત્ની જેવી કોઇની નથી, પૂછો જ નહીં! પત્ની પણ બહાર આવી, મારી પાસેથી સાચી વાત જાણો, આ માણસને શું પૂછો છો! પડોશી બીચારો ફસાઇ ગયો, અને કહ્યું, સાંભળો, હમણાં બધું રહેવા દો, ફક્ત એ કહો કે આજનો ઝઘડો શરુ ક્યાંથી થયો? બંને શાંત થઇ ગયા. યાદ કરવાની કોશિશ કરી, પણ યાદ ન આવ્યું કે શરુ ક્યાંથી થયું. પછી પતિ કહે, તમે પણ કેવા માણસ છો, છ કલાકથી ઝઘડી રહ્યા છીએ, હવે યાદ રહેશે કે શરુ ક્યાંથી થયું!
આ સાચી હકીકત છે. મોટા ભાગના ઝઘડાઓમાં શરુઆત ક્યાંથી થઇ, એ યાદ રહેતું પણ નથી. અને જો યાદ આવે, તો પણ શરમ લાગે કે આમ બિનજરૂરી વાત પર કેટલો મોટો ઝઘડો કર્યો! ક્રોધ એક અગ્નિ જેવો છે. દિવાસળીના એક નાના તણખાથી અગ્નિ પ્રગટવાનું શરૂ થાય, અને આપણે તેને લાકડાં આપીશું, તો તે વકરીને આખા ઘરને બાળી નાખશે. **ક્રોધ પણ એવો જ છે. તે જેટલો પ્રગટ કરશો, તેટલો વધશે. તે પ્રથમ તબક્કે જ દબાવી દઇએ, તો શાંત થઇ જશે.** ક્રોધ એક માચીસ જેવો છે. જો તેની પર તરત જ રોક લગાવી દઇએ, તો તે સમાપ્ત થઇ જાય. મૂળ વાત એ છે કે ક્રોધ કઇ રીતે આવે છે? ક્રોધ એ સ્વતંત્ર વિકાર નથી.

ક્રોધ હંમેશા બીજા કોઇ વિકાર સાથે જોડાયેલો હોય છે. કામનામાં વિઘ્ન આવે તો ક્રોધ આવે. અહંકાર પર ઠેસ વાગે, તો ક્રોધ આવે. મોહ કે લોભ પર વિઘ્ન આવે, તો ક્રોધ આવે. માણસ કોઇ ઇચ્છા રાખે, અને તે પૂર્ણ ન થાય, તો ક્રોધ આવશે. કોઇએ અહંકારને ઠેસ પહોંચાડી, તો ક્રોધ આવશે. કોઇને જે વસ્તુ પ્રિય હોય, તે ખોવાઇ જાય, તો ક્રોધ આવશે. જો આપણે લોભી હોઇએ અને મૂલ્યવાન વસ્તુ ગુમ થાય, તો ક્રોધ આવશે. મારા ફોનને કોઇ તોડી નાખે, તો મને લાગશે કે હવે જીવી નથી શકાતું! ભયંકર ક્રોધ આવશે. આટલું બધું વિઘ્નોને કારણે જ થાય છે.

વિચાર કરો, આપણા પ્રધાનમંત્રી નરેન્દ્ર મોદીએ ક્યારેય એવું વિચાર્યું કે, મારું બધું મારા ઇચ્છા પ્રમાણે થવું જોઇએ, તો શું તેમનું દરેક કામ એમના મનગમતા મુજબ થાય છે? વર્તમાન યુ.એસ. પ્રમુખ ટ્રમ્પની વાત કરીએ – તેઓએ પણ અનેક વખત કંઇક કરવાનું વિચાર્યું હશે, પણ બધું એમના મનગમતા પ્રમાણે થયું? વિશ્વના સૌથી શક્તિશાળી લોકો પણ દુનિયાને પોતાના હિસાબે ચલાવી શકતા નથી. તો પછી આપણે શું? હકીકત એ છે કે દુનિયા આપણા હિસાબે નથી ચલાવાની. **દરેક વસ્તુ મારા હિસાબે થવી જોઇએ, – આ એક અવ્યાવહારિક વિચાર છે. મારું બધું મારા મુજબ થવું જોઇએ, – આટલી હઠગ્રસ્તતા એક સમસ્યા છે.** તો, આપણે એક સાધન શીખવું જોઇએ – **ઓમ ઇગ્નોરાય નમઃ** – ઇગ્નોર કરવાનું શીખવું.

જેમજેમ આપણે ઈગ્નોર કરવાનું શીખી જઈશું, તેમ તેમ આપણા ક્રોધ પર સંપૂર્ણ નિયંત્રણ આવી જશે.

ત્યાગ અને શાંતિ - ત્યાગ એટલે જે વસ્તુ આપણી પાસે છે, જે અધિકાર આપણો છે, તે આપણે સરળતાથી છોડીને શાંતિમાં રહી શકીએ કે નહીં? ત્યાગ કરવાનું પ્રારંભિક સ્તર છે – મેં મીઠાઈ ખાવું બંધ કરી દીધું. હવે હું ચા નહીં પીઉં કે હવે હું ફક્ત એક જ ચા પીશ. – આ આરંભિક ત્યાગ છે. પણ સહજ ત્યાગ શું છે? તમે બધાને ચા માટે પૂછ્યું, પણ કોઈએ મને પૂછ્યું નહીં. કદાચ મને ભૂલી ગયો, કદાચ કોઈ કારણ હશે. પણ હું શાંતિથી રહી શકું, મને એ મળ્યું કે ન મળ્યું, એ બાબત મનમાં ખટકો ન કરે – એ છે ત્યાગ. **જે મળવાનું હતું, તે ના મળ્યું, પણ હું શાંત છું – આ છે ત્યાગની પ્રકૃતિ.** પણ જો, મારી સાથે તો અન્યાય થઈ રહ્યો છે! – એમ કહીને પોતાનો અધિકાર જોરથી માગવાનો આરંભ થાય, તો એ ત્યાગ નથી. આજના યુગમાં અધિકાર માટે લડવાનું એક મોટું અને ખોટું કૌભાંડ બની ગયું છે. અમે અમારા અધિકાર માટે લડશું! – આ બધી પશ્ચિમી વિચારધારા છે. ભારતીય સંસ્કૃતિમાં ક્યારેય અધિકાર માટે લડત જોઈ છે? આપણે જો આપણા શાસ્ત્રો અને ઈતિહાસને જોઈએ, તો ક્યારેક કોઈને પોતાના અધિકાર માટે લડતા જોયા છે?

ઉલટું થયું છે – શ્રીરામ જંગલમાં જવા તૈયાર થઈ ગયા અને ભરત તેમને રાજ્ય માટે વિનંતિ કરવા પહોંચ્યા. બંનેએ એકબીજાને પોતાનો અધિકાર જણાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. આપણો ઈતિહાસ એ છે કે આપણે અધિકાર માટે લડત કરનારા નહીં, પણ અન્યને અધિકાર આપનારા છીએ. ત્યાગથી શાંતિ મળે છે. ભગવદ્ગીતાના 12મા અધ્યાયમાં ભગવાને કહ્યું છે – **ત્યાગથી જ તત્કાળ શાંતિ મળે છે. જેણે ત્યાગ શીખ્યો છે, તેના જીવનમાં શાંતિ છે.** જે ત્યાગ કરી શકતો નથી, તેનું જીવન શાંતિથી વિપરિત જ રહે છે. જે વ્યક્તિ હંમેશા પોતાના અધિકાર માટે ચિંતિત રહે છે, તે શાંતિથી ઊંઘી શકતો નથી. મારા અધિકાર મને મળ્યાં નથી! – જેના મગજમાં આ વિચાર ભરેલો છે, તે શાંતિથી જીવતો નથી.

પ્રજ્ઞાચક્ષુ સ્વામી શરણાનંદજી મહારાજનું સૂત્ર છે – **અન્યનું કર્તવ્ય એ મારો અધિકાર નથી!** જો પુત્ર પોતાના કર્તવ્યનું પાલન નહીં કરે, ભાઈ નહીં કરે, અન્ય કોઈ નહીં કરે, તો પણ એનું નિયંત્રણ કરવું એ આપણી જવાબદારી નથી! ભગવાને ક્યારેય સપનામાં આવીને આ કહી દીધું કે, તમારા પુત્રે તમારી જવાબદારી સંભળાવવી જ પડશે'? ક્યાંકથી આપણે આ જોખમ ઉઠાવી લીધું કે 'હું બધાને સમજાવીશ, તેઓના કર્તવ્ય શું છે'? આવા વિચારો જીવનમાં માત્ર અશાંતિ લાવશે. કોઈ બદલાશે નહીં. આપણે સમજાવવાથી કોઈનું હૃદય બદલાશે નહીં. તેને બદલે, આપણું જીવન અશાંત બની જશે. શાંતિ માટેનું સૂત્ર – અન્યનું કર્તવ્ય એ મારો અધિકાર નથી.

નિંદા અને ચુગલી ન કરવી - ચુગલી કરવી, એક એવો દોષ છે જે રસ સાથે જોડાયેલો હોય છે. ક્યારેક શરીરે કોઈ દાદ થઈ જાય, તે સરી જશે, પણ ખંજવાળ ચાલુ રહે. ડોકટર કહે કે ખંજવાળ ન કરવી, પણ હાથ ત્યાં જ જાય! પછી ખબર હોવા છતાં ખંજવાળ કરીએ, અને તે ખોટું હોવા છતાં આનંદ આપે! ચુગલી પણ એવી જ છે. હું તને એક વાત કહી રહ્યો છું, પણ તું કોઈને કહેતો નહીં! – આ બોલતા જ નક્કી થઈ જાય કે એ વાત આગળ તો જ જશે. બીજાની નિંદા કરવી, બીજાની ચુગલી કરવી – એ ખુબ મોટો દોષ છે. ઘણા લોકો માટે એ એક સ્વભાવ બની ગયો છે. કામવાળી આવે, તો પહેલાં ચા પીવડાવીને પૂછવું – 'શું ચાલે છે? શું સમાચાર છે?' તેને આખા બિલ્ડિંગની સ્ટોરી પૂછી લેવી, અને આખા બિલ્ડિંગની ચર્ચા કરવી, કેટલાંક લોકો કલાકો સુધી બીજાની નિંદા કરતા હોય છે. બીજાના વિષયમાં રસ લેવો – એ મોટો દુર્ગુણ છે. **અપશબ્દ ન બોલવો – આ એક દૈવી ગુણ છે. કોઈની વિરુદ્ધ ચુગલી ન કરવી**, **કોઈની નિંદા ન કરવી.**

દયા – ભુતપ્રાણીઓ પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દયા કરવી – એ તો સરળ છે. પણ સહજ દયા – એ એક દૈવી ગુણ છે. મારા કરતાં કોઈને વધુ જરૂર છે, તો મેં મારી વસ્તુ તેને આપી. દયાની સાથે ઉપદેશ આપવો – એ એના ઘા ઉપર મરચું છાંટવા જેવું છે. કોઈ વ્યક્તિ મુશ્કેલીમાં છે, અને આપણે એના પર દયા કરીએ, તો માત્ર મદદ જ કરવી. એ સમયે ઉપદેશ ન આપવો! કોઈને મદદની જરૂર હોય, તો એને ઉપદેશ જોઈએ કે સહાય? જો એ સમયે આપણે ઉપદેશ આપીશું, તો બહુ ખરાબ લાગશે.

અલોલુપતા – બીજા માટે લોભ ન રાખવો. લોભ એટલે શું? બીજાના સારાં-સારા વસ્તુઓ જોઈને આપણે પણ ઈચ્છવા માંડીએ. કોઈના ઘરમાં જઈએ અને તરત જ પૂછીએ – 'આ પડદા ક્યાંથી લીધા?' 'આ કુરસી ક્યાંથી લીધી?' 'આ મોબાઈલ કોનો છે?' બે પળ લાગે નહીં, કે 'તેનાં જેવા જમાઈ પણ મને મળવા જોઈએ! એવી વહુ મને મળે! આ છે લોભ! **લોભ એ છે કે જે બીજાના ભાગ્યમાં છે, તે આપણે પણ મેળવવા ઈચ્છીશું**. કેટલાક લોકો પેમ્પલેટ ફ્રીમાં વહેચતાં હોય તો પણ એ લેવા દોડે, કામ લાગે કે નહીં! પ્રસાદ વિતરણ થાય, તો એક પછી એક લેવા દોડે! આ છે લોભ! **અલોલુપતા એટલે બીજાના**

આનંદ માટે ઈર્ષા ન રાખવી. કેટલાક લોકોના આંખોમાં જ લોભ દેખાઇ જાય! એની આંખો જોઈને સમજાઇ જાય કે એ વ્યક્તિ બીજાની વસ્તુ જોઇને લોભ રાખે છે. લોભમાં જીવન નથી – દયા અને ત્યાગમાં જીવન છે.

માર્દવ એટલે સૌમ્યતા – વ્યક્તિનો સ્વભાવ કેવો છે? તેની વાણી કેટલી કોમળ છે? આ એક મહત્વપૂર્ણ ગુણ છે. કેટલાક લોકો ક્યાંય બેસે, તો તે પણ ધડાકાભેર! ઘર આખું ગુંજી ઉઠે. ચાલતા હોય, તો તેમનાં પગનાં અવાજ જ ઘરમાં ગાજતા રહે. બોલે તો એવું લાગે કે ઘરમાં કોઈ ઝઘડો શરૂ થઇ ગયો હોય. આ છે કઠોરતા.
કેટલાંક લોકોના ચહેરા જ કઠોર હોય છે. તમે ગુસ્સામાં છો? – ના, મારે તો એવો ચહેરો જ છે! – એમ જવાબ મળે. જે લોકો ક્યારેય હસતા જ નથી, જેની વાણીમાં કઠોરતા હોય, તેમની આસપાસના લોકો માટે શાંતિ ઓછી, ભય વધુ રહે. **સાચી કોમળતા એ છે કે, મારી વાણી મલમ જેવી થવી જોઈએ. જેની આસપાસ જઈએ, ત્યાં શાંતિનો અનુભવ થાય, કોઈને દર્દ હોય, તો એ મલમ બને.** આપણે આચરણમાં કોમળતા લાવવી પડશે. સવારે ઉઠીથી સાંજ સુધી હમેશા સૌમ્યતા સાથે બોલવું, સૌમ્યતા સાથે જ ચાલવું, સૌમ્યતા સાથે બેસવું, સૌમ્યતા સાથે જ ઊઠવું. **માણસ વિચારોમાં કઠોર હોઈ શકે, પણ આચરણમાં મૃદુ હોવો જોઈએ**.

લજ્જા– ભૂલો સ્વીકારવાની ક્ષમતા. કોઇ એવી ભૂલ મારી દ્વારા થઇ ગઇ, જે મારે કરવી નહોતી. કોઇ એવું આચરણ મારાથી થઇ ગયું, જે સારું નથી, જે અન્યને અસ્વીકાર્ય લાગે છે, આવી પરિસ્થિતિમાં મારે બહાના આપવાને બદલે, સત્ય સ્વીકારવું જોઈએ કે નહીં? ભૂલ થવી એ મોટી વાત નથી. **માણસ ભૂલનું પાત્ર છે, અને ભૂલ થવી સ્વાભાવિક છે. પણ, ભૂલને સુધારી લે – એ સાચો મનુષ્ય છે. બીજાનું દુઃખ સમજવું – એ સાચો મનુષ્ય છે. મારી ભૂલ થઇ એ સમસ્યા નથી, પણ હું એ ભૂલ માટે પસ્તાવું છું કે નહીં – એ મહત્વપૂર્ણ છે.** કેટલાક લોકો પોતાનાં દરેક દોષ માટે કોઈક ને કોઈક બહાનું તૈયાર રાખે. જ્યારે ભૂલ થાય, ત્યારે તેઓ પહેલાંથી વિચારી લે – આ બાત કોઈ પૂછશે, તો આ બોલવું. જો કંઈ કહેવાય, તો આ જવાબ આપવો. જે કંઈ થાય, તેનો બચાવ કરવા માટે તૈયાર રહેવું. પણ સાચી ક્ષમા એ છે કે – 'મારી ભૂલ થઈ છે. મને એ માટે કોઇ બહાનું નથી, મને ખેદ છે.' જે વ્યક્તિ ક્ષમા રાખે છે, તે પોતાનું જીવન સુધારી શકે છે. પણ **જે હંમેશા બહાના શોધે છે, તેની ભૂલો ક્યારેય સુધરતી નથી.**

ચપળતા – મન અને શરીરની ચંચળતા. કેટલાક લોકો હંમેશા ચંચળ હોય છે. એમની આંખો હંમેશા સ્કેનર જેવું કામ કરે. ક્યાં શું થઈ રહ્યું છે, કોની સાથે શું છે, એ જાણતા રહે. સંતો અને મહાન લોકોની વાત કરીએ, તો તેઓ ચંચળતા રહિત હોય છે. વિચારો કે આપણે કેટલા સ્થિર થઇ શકીએ?

16.3

તેજઃ ક્ષમા ધૃતિઃ(શ્) શૌચમ્, અદ્રોહો નાતિમાનિતા।
ભવન્તિ સમ્પદં(ન્) દૈવીમ્, અભિજાતસ્ય ભારત॥૧૬.૩॥

તેજ, ક્ષમા, ધૈર્ય, બાહ્યશુધ્ધિ, કોઈના પ્રત્યે શત્રુભાવ ન હોવો, પોતાનામાં પૂજ્યતાનું અભિમાન ન હોવું - આ સઘળાં હે ભારત! દૈવી સંપદાને લઇને જન્મેલા માણસનાં લક્ષણો છે.

તેજસ્વિતા – જીવનમાં તેજ કેવી રીતે આવે? તેજસ્વી જીવન એ છે કે વ્યક્તિમાં એક આકર્ષણ, એક પ્રભા હોય. આપણે જો આપણા શરીરવિજ્ઞાનની પ્રક્રિયાને સમજીએ, તો આપણું જીવન કેવી રીતે તેજસ્વી બને, એ જાણી શકીશું. ભોજનમાંથી રસ બને છે, રસમાંથી રક્ત બને છે, રક્તમાંથી માંસ બને છે, માંસમાંથી મજ્જા બને છે, મજ્જાથી અસ્થિ બને છે, અસ્થિમાંથી વીર્ય બને છે, વીર્યમાંથી ઓજ બને છે, અને ઓજમાંથી તેજ ઉપજે છે. આ એક પ્રાકૃતિક પ્રક્રિયા છે. જો આ પ્રક્રિયાના કોઇ તબક્કા પર ખોટી વસ્તુ ઉમેરાઇ જાય, તો તેજ ઘટી જશે. **આપણે જે ખાઇએ છીએ, તે સીધું આપણા તેજ પર અસર કરે છે. શુધ્ધ, પવિત્ર અને તાજા ભોજનથી રક્ત શુધ્ધ બને છે, અને અંતે તે તેજસ્વી જીવન બનાવે છે.** એટલે જ મહાત્માઓ હંમેશા શુધ્ધ ભોજન, નિયમિત આહાર અને સાત્વિક જીવનશૈલીનું મહત્વ બતાવે છે. આપણે જો આપણું જીવન તેજસ્વી બનાવવું છે, તો આહાર, વિહાર અને વિચારોનું શુદ્ધીકરણ કરવું પડશે.

આપણાં પરિવારમાં અને સમાજમાં એવા કેટલાક લોકો હોય છે કે જેમની વાત બધા માને છે, જેમણે માત્ર બોલવું પડે અને

બધાં ધ્યાનથી સાંભળે. તેઓ આવે, તો બધાં ઉઠીને તેમની ઉપસ્થિતિનું સન્માન કરે. આ ઉંમરથી થતું નથી. કેટલાક મોટા લોકો ઘરમાં પ્રવેશે, અને કોઈને ફરક ન પડે. તો કેટલાક નાનાં હોય, પણ તેમનું વ્યક્તિત્વ એવું હોય કે બધાંને એમના આવવાનો આનંદ થાય. આ જીવન તેજથી બને છે. કેટલાક લોકો બોલે, પણ એમની વાણીમાં કોઈ તેજ નથી, કોઈ ધ્યાન પણ આપે નહીં. આમણે પોતાનાં વચનમાં સત્ય અને તેજ લાવ્યું નથી. હું તેજસ્વી બનીશ, તો મારી વાણી, મારો વ્યવહાર, મારી ચાલ-ઢાલ, મારું દર્શન પણ તેજસ્વી બને. આ માત્ર દેખાવની વાત નથી, આ આંતરિક શક્તિ છે.

ક્ષમા – માફી આપવાનો મહત્ત્વપૂર્ણ ગુણ. ક્ષમા દરેકને જોઈએ છે, પણ આપવી કોઈ નથી ઇચ્છતા. મારી ભૂલ થઈ જાય, તો હું ઇચ્છું કે મને માફી મળવી જોઈએ. પણ બીજાની ભૂલ હોય, તો હું તરત જ જજ બની જાઉં! મારી ભૂલ માટે હું સાબિત કરતો રહું કે 'હા, એ તો થવાની જ હતી', 'એટલી મોટી પણ નહોતી', 'કોઈ કશું કહેશે?' – પણ બીજાની ભૂલ માટે હું કઠોર બની જાઉં! મારી ભૂલની માફી મને તરત જ જોઈએ, પણ બીજાને કેટલીવાર માફી આપવી? એકવાર, બે વાર, પાંચ વાર, કેટલા સમય સુધી? છોડી દઈશ નહીં, આજે તો હું તેને બધું બતાવીશ! બીજાની ભૂલ માટે કઠોર, અને પોતાની ભૂલ માટે સંવેદનશીલ – આ તો વિપરીત વિચાર છે! માતા પોતાના સંતાનને રોજ ઠપકો આપે, પણ કોઈ એક દિવસ ના આપે, તો એ વાત ચાર વખત વધુ કહે! એ દિવસે હું તને કશું કહ્યું નહોતું, એ દિવસે મેં તને છોડ્યો હતો! પણ એ વાત પચ્ચીસ વખત બોલી, તો એ છૂટ છૂટ થઈ? **સાચી ક્ષમા એ છે કે જે ભૂલ માફ કરી, તે ભૂલી પણ જવી જોઈએ.**

અંગ્રેજીમાં સુંદર શબ્દ છે **– 'Forgive and Forget'.** ક્ષમા એ છે કે જે ભૂલ માફ કરી, તે યાદ પણ ન રહે. જો આપણે એવી ક્ષમા કરીએ કે આપણે સતત યાદ રાખીએ, તો એ સાચી ક્ષમા નથી. સાચી ક્ષમા એ છે કે માફ પણ કરી દઈએ અને ભૂલી પણ જઈએ. જ્ઞાની વ્યક્તિ પોતાના માટે કઠોર બને અને બીજાઓ માટે સહનશીલ બને.

ધૈર્ય – **જીવનમાં સંયમ અને ધીરજ.** આજકાલ લોકોમાં ધૈર્ય નથી. દરેક વ્યક્તિને બધું ઝડપથી જોઈએ. કુંભમેળામાં પણ લોકો 'ફટાફટ કેવી રીતે પહોંચી જઈએ?' – એ જ વિચાર કરે. સ્નાન ફટાફટ કરવું છે, દર્શન ફટાફટ કરવું છે, બધું એકદમ ઝડપથી કરવું છે. મોટી વાત એ છે કે જ્યારે માણસને કુંભસ્નાન પણ કરવું હોય, ત્યારે પણ તેણે 'VVIP ઘાટ' જોઈએ, 'VVIP બસ' જોઈએ! એટલે કે એ સાધનાથી પણ શોર્ટકટ શોધે છે. જિંદગી શોર્ટકટથી ચાલી શકે? ધીમે-ધીમે પ્રગતિ થાય છે. આજે નાનું વાવેતર કરીએ, તો તે વૃક્ષ થવામાં વર્ષો લાગશે. માટી પર વધુ પાણી રેડી દીધું, એટલે તે તુરંત વૃક્ષ બની જશે? જે વૃક્ષને પાંચ વર્ષ લાગતા હોય, તે પાંચ વર્ષમાં જ ફળ આપશે. જેને દસ વર્ષ લાગે, તે દસ વર્ષમાં જ પ્રગતિ કરશે. આપણે અચાનક બધું ન કરી શકીએ. ધીરજ રાખવી પડશે.

શૌચ – **જીવનની પવિત્રતા. અંગ્રેજીમાં 'Swachhata' માટે એક શબ્દ છે – Hygiene. પણ Hygiene એ પવિત્રતા નથી.** કોરોનાની મહામારીમાં Sanitizer સવલત થઈ. કેટલાક લોકો તો Sanitizer લઈને ખાઇ ગયા! પણ એ શુદ્ધિ માટે છે, ભોજન માટે નથી! સ્વચ્છતા અને પવિત્રતા અલગ-અલગ છે. **Bisleriનું પાણી સ્વચ્છ છે, પણ પવિત્ર નથી. ગંગાજળ કદાચ સુક્ષ્મ જીવાણુ ધરાવતું હોય, પણ તે પવિત્ર છે**. શુદ્ધતા અને પવિત્રતા એક નથી. આપણે હાથ ધોઈએ છીએ, પણ માત્ર સાફસફાઈ માટે નહીં, પણ પવિત્રતા માટે. આજકાલ લોકો ટિશ્યૂથી હાથ સાફ કરે, પણ શુદ્ધિ માટે થોડું પાણી જોઈએ જ.

આપણે જીવનમાં કેવી રીતે જીવીએ છીએ, એ નિર્ધારણ કરશે કે ભગવાન આપણને મળશે કે નહીં. **શુદ્ધ જીવન, પવિત્ર વિચાર – એ જ આત્માના વિકાસ માટે જરૂરી છે.**

અતિમાન અને શ્રેષ્ઠતાનો અભાવ - અતિમાન એ જીવનમાં એક મોટો દોષ છે. "હું ઘણો બુદ્ધિમાન છું, હું ખૂબ સુંદર છું, હું ખૂબ સફળ છું, મારો જ અભિપ્રાય સાચો હોય, મારું જે કંઈ હોય તે શ્રેષ્ઠ જ હોય!" – આવા વિચારો વ્યક્તિને હંમેશા અસંતુષ્ટ અને દુઃખી રાખે છે. કેટલાક લોકોને લાગે છે કે તેઓ જે પહેરે છે, જે ખાય છે, જે વાપરે છે, તે બધું સૌથી શ્રેષ્ઠ છે. "હું ફક્ત બ્રાન્ડેડ વસ્તુઓ જ વાપરું છું, મારે તો ફક્ત iPhone જ જોઈએ!" – આવા માનસિકતાવાળા લોકો અંતે માત્ર પોતે જ નહીં, પણ આસપાસના લોકોને પણ દુઃખી કરે છે. બ્રાન્ડેડ જીવન જીવવાનો ઘમંડ એક પ્રકારનો આંતરિક દુઃખ છે, કારણ કે તે વ્યક્તિને શાંતિથી જીવી દેતો નથી.

અતિમાનતા એ છે કે વ્યક્તિ હંમેશા પોતાની પ્રતિષ્ઠા જ શોધે. "મારું માન જળવાઈ રહે, મારી શાખ બચી રહે!" – એક હદ સુધી સ્વાભાવિક છે, પણ જ્યારે એ એક વળગણ બની જાય, ત્યારે તે એક ભયંકર દોષ બની જાય છે. "મારે કોઈ બેસવા

ન કહ્યું!", "મારા માટે ચાની વ્યવસ્થા ન થઈ!", "મને મંચ પર સ્થાન ન મળ્યું!", "મારા ગળામાં માળા ન પહેરાવવામાં આવી!" – આવી માનસિકતા ધરાવનાર વ્યક્તિ હંમેશા અપમાનની શોધમાં જ હોય છે. આ લોકો રોજિંદી ઘટનાઓમાં પણ અપમાન શોધી કાઢે છે. "બેટાએ મારું અપમાન કર્યું!", "સગાંઓએ મારી સાથે ન્યાય ન કર્યો!", "પડોશીએ મારી ઇજ્જત ન રાખી!" – એમને જાહેર અપમાન ન મળે, તો પણ તેઓ અંદરથી અનુભવે કે જાણે તેમને દુઃખ પહોંચાડવામાં આવ્યું છે. "અતિમાનતા એ પોતાના માન માટે અતિશય ચિંતામાં રહેવું, અને સતત પોતાની પ્રતિષ્ઠા માટે જ દુઃખી રહેવું!"

16.4

દમ્ભો દર્પોઽભિમાનશ્ચ, ક્રોધઃ(ફ્) પારુષ્યમેવ ચ।
અજ્ઞાનં(ગ્) ચાભિજાતસ્ય, પાર્થ સમ્પદમાસુરીમ્॥૧૬.૪॥

હે પાર્થ! દંભ, ઘમંડ, અભિમાન, ક્રોધ, કઠોરતા અને વળી અજ્ઞાન - આ સઘળાં આસુરી સંપદાને લઈને જન્મેલા માણસનાં લક્ષણો છે.

ભગવાન કહે છે કે હવે આસુરી ગુણો સાંભળ.**"દંભ, દર્પ, અભિમાન, ક્રોધ, કઠોરતા અને અજ્ઞાન – આ બધી આસુરી સંપત્તિ છે."**

દંભ એટલે જે નથી, તે દેખાડવું.
દર્પ એટલે "મારું" – "મારું ઘર, મારી ફેક્ટરી, મારી સંપત્તિ, મારો પરિવાર!" – **જ્યારે "મારું" માટે ગર્વ હોય, ત્યારે તે દર્પ છે.** "મારા કરતા કોઈ વધુ નથી, હું શ્રેષ્ઠ છું!" – **જ્યારે "હું" માટે ગર્વ હોય, ત્યારે તે અભિમાન છે.** "દંભ એ છે કે ન હું એવો છું, ન મારું એવું છે, પણ હું લોકોના દર્શન માટે એવું પ્રદર્શન કરું!" – એટલે કે દેખાવમાં જે નથી તે બતાવું, એ દંભ છે. "દૈનિક પૂજા પાંચ મિનિટ હોય, પણ કોઈ મહેમાન આવે, તો તે દિવસે ૨૦ મિનિટ સુધી ઘંટડી વાગવી જોઈએ!" – આ દંભ છે. દંભ, દર્પ અને અભિમાન ત્રણેય આસુરી ગુણો છે.

ક્રોધ અને કઠોરતા – ક્રોધ એ એવો અગ્નિ છે, જે પહેલાં એને કરનારને જ દઝાડે છે. જે વખતે ક્રોધ આવે છે, એ સમયે માણસને સાચું-ખોટું દેખાતું નથી, પણ પછી પસ્તાવો થાય છે. "મારે એવું કેમ બોલવું પડ્યું?", "મારા મગજને શું થઈ ગયું હતું?", "મારે આવું કેમ કરવું પડ્યું?" – આવો વિચાર આવે ત્યારે સમજવું કે ક્રોધે દૂષણ કર્યું છે. ક્રોધ પછી પસ્તાવો જન્માવે, સંબંધ તોડાવે, અને માનસિક શાંતિ નષ્ટ કરે. જીવનમાં કઠોરતા પણ એટલી જ ખતરનાક છે. કેટલાક લોકો કઠોર સ્વભાવ ધરાવે છે – "મને કોઈ પ્રભાવિત કરી શકતું નથી!", "હું પ્રેમભર્યા સંબંધોમાં વિશ્વાસ કરતો નથી!" – આ વલણ અનાવશ્યક દુઃખ લાવે છે.

"કેદારનાથમાં પૂર આવ્યું, અનેક લોકો બેઘર થયા, પણ કોઈ કહે – 'હવે એમના માટે એ જ થવાનું હતું!'" – આ છે **કઠોરતા**. "જ્યાં દયા હોવી જોઈએ ત્યાં પણ કરુણા ન દેખાવા, જ્યાં સહાનુભૂતિ થવી જોઈએ ત્યાં પણ હૃદય ન પીગળવું – એ આસુરી ગુણ છે." પરિવારમાં પણ કેટલાક લોકો ખૂબ કઠોર હોય છે. "જો હું મૃદુ બનીશ, તો મારી પ્રતિષ્ઠા ઓછી થઈ જશે!" – આવી માનસિકતા હોય છે. "કોઈ બીમાર છે, અને કહે – 'દવા લઇ, પણ આરામ ના કરતો!'" – આ છે આસુરી ગુણ. "એક નોકર બીમાર છે, અને માલિક કહે – 'થોડું ઠંડુ પાણી પી, અને કામ પર લાગી જા!'" – આ છે કઠોરતા. **આસુરી ગુણ એ છે કે જ્યાં દયા અને કરુણા હોવી જોઈએ, ત્યાં કઠોરતા પ્રગટ થાય.**

અજ્ઞાન – પોતાને જ્ઞાની માનવો એ મહામૂર્ખતા છે. અજ્ઞાન એ ખોટું નથી, પણ જે પોતાને જ્ઞાની માને છે અને ખરેખર અજ્ઞાની છે – તે મહામૂર્ખ છે. સોક્રેટીસે કહ્યું છે – "જ્યાં-જ્યાં હું વધુ શીખું છું, ત્યાં-ત્યાં મને લાગે છે કે હજી હું કેટલું ઓછું જાણું છું." – એ જ સાચી જ્ઞાનીતા છે. પણ જે પોતાને જ્ઞાની માને છે, અને પોતાના અજ્ઞાનને ન સમજતો હોય, તે મહામૂર્ખ છે. "જેને લાગે કે સર્વ શાસ્ત્ર ફક્ત કથાઓ છે, જે વેદ-પુરાણોને ફક્ત માન્યતા સમજે, જે ધર્મગ્રંથોને જુઠ્ઠા માને – એ મહામૂર્ખ છે!"

16.5

દૈવી સમ્પદ્વિમોક્ષાય, નિબન્ધાયાસુરી મતા।
મા શુચઃ(સ્) સમ્પદં(ન્) દૈવીમ્, અભિજાતોઽસિ પાણ્ડવ॥૧૬.૫॥

દૈવી સંપદા મુક્તિ માટે અને આસુરી સંપદા બાંધવા માટે મનાઇ છે; તું દૈવી સંપદાને લઈને જન્મ્યો છે, માટે હે પાર્થ! તું શોક કર મા.

ભગવાન કહે છે કે "દૈવી ગુણો મુક્તિ માટે છે, અને આસુરી ગુણો બંધન માટે." અર્જુન, તું શોક કરતો નહીં, કેમ કે તું દૈવી ગુણોથી સંપન્ન છે. તેથી જ ભગવાને અર્જુનને ગીતા સંભળાવી, કારણ કે અર્જુન સંપૂર્ણ રીતે દૈવી ગુણ ધરાવતો હતો.

16.6

દ્વૌ ભૂતસર્ગૌ લોકેઽસ્મિન્, દૈવ આસુર એવ ચ।
દૈવો વિસ્તરશઃ(ફ્) પ્રોક્ત, આસુરં(મ્) પાર્થ મે શૃણુ॥૧૬.૬॥

હે પાર્થ! આ લોકમાં ભૂતોની સૃષ્ટિ એટલે કે મનુષ્યસમુદાય બે જ પ્રકારનો છે : એક દૈવી પ્રકૃતિનો અને બીજો આસુરી પ્રકૃતિનો; એમાંથી દૈવી પ્રકૃતિના સમુદાય વિષે તો વિસ્તારથી કહ્યું, હવે તું આસુરી પ્રકૃતિના મનુષ્યસમુદાય વિષે પણ વિસ્તારપૂર્વક મારી પાસેથી સાંભળ.

"આ દુનિયામાં બે પ્રકારના લોકો છે – એક દૈવી ગુણોવાળા અને બીજાં આસુરી ગુણોવાળા." "દૈવી ગુણોવાળાઓ ઉન્નતિ કરે છે, અને આસુરી ગુણોવાળાઓનું પતન થાય છે."

16.7

પ્રવૃત્તિં(ઞ્) ચ નિવૃત્તિં(ઞ્) ચ, જના ન વિદુરાસુરાઃ।
ન શૌચં(ન્) નાપિ ચાચારો, ન સત્યં(ન્) તેષુ વિદ્યતે॥૧૬.૭॥

આસુરી સ્વભાવના માણસો પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ - આ બેયને નથી જાણતા; માટે એમનામાં નથી તો બાહ્ય-આંતરિક શુદ્ધિ હોતી, નથી શ્રેષ્ઠ આચરણ હોતું કે નથી સત્યભાષણ પણ હોતું.

"આસુરી ગુણો ધરાવતા લોકો માટે ન તો કોઇ ધર્મ છે, ન સત્ય છે, ન ન્યાય છે, અને તેઓ ભગવાનની શક્તિને પણ સ્વીકારતા નથી."

16.8

અસત્યમપ્રતિષ્ઠં(ન્) તે, જગદાહુરનીશ્વરમ્।
અપરસ્પરસમ્ભૂતં(ઙ્), કિમન્યત્કામહૈતુકમ્॥૧૬.૮॥

આસુરી પ્રકૃતિના એ માણસો કહ્યા કરે છે કે જગત્ આશ્રય વિનાનું, સાવ અસત્ય અને ઈશ્વર વિના આપમેળે માત્ર સ્ત્રી-પુરુષના સંયોગથી ઉદ્‌ભવ્યું છે, માટે કેવળ કામ જ એનું કારણ છે; એ કામ સિવાય બીજું શું છે .

આજે ઘણા લોકો એવા છે, જે માને છે કે આ સંસારમાં કોઈ ઈશ્વરનું નથી, બધું જ આપમેળે બનેલું છે. તેઓ માને છે કે સૃષ્ટિનું સર્જન કોઇ દિવ્ય શક્તિએ કર્યું નથી, પરંતુ માત્ર "બિગ બેંગ થિયરી" દ્વારા થયું છે. આવા લોકો કહે કે "આ પહેલા બધા જ બંદર હતા, પછી ધીમે-ધીમે માણસ બન્યા!" – તો એમને પૂછવું જોઈએ કે "હવે જે બંદરો છે, તેઓ ક્યારે માણસ બની જશે?" આ શ્રદ્ધાહીન લોકો માને છે કે "કોઇ ઈશ્વર નથી, દુનિયા ફક્ત સ્ત્રી-પુરુષના શારીરિક સંબંધોથી ઉભી થઈ છે, એ સિવાય કંઈ પણ નથી." તેઓ માટે જીવનનો એકમાત્ર હેતુ છે "ખાઓ, પીઓ, મોજ કરો, જીવનનો પૂરો આનંદ લો, પછી શું થશે તેની કોઈ ચિંતા નહીં."

16.9

એતાં(ન્) દૃષ્ટિમવષ્ટભ્ય, નષ્ટાત્માનોઽલ્પબુદ્ધયઃ।
પ્રભવન્ત્યુગ્રકર્માણઃ, ક્ષયાય જગતોઽહિતાઃ॥૧૬.૯॥

આ મિથ્યા દૃષ્ટિને આધારે નાશ પામેલા સ્વભાવના, મંદબુદ્ધિના, સૌનો અપકાર કરનારા, ક્રૂરકર્મી માણસો માત્ર જગતનો નાશ કરવા માટે જ સમર્થ હોય છે.

તેઓ માને છે કે "મર્યા પછી શું થશે એ કોને ખબર? ત્યાં સુધી જીવી લઈએ" આવા લોકો દાન-પુણ્ય કે સંસ્કારમાં માનતા જ નથી. "બીજાનું છીનવી લો, પ્રભુત્વ મેળવવી હોય તો અયોગ્ય રસ્તે જાઓ, જે નથી મળતું તે બળજબરીથી મેળવી લો!" – એ જ તેમની જીવનશૈલી છે. આજે અનેક રાજકીય સંગઠનો અને સમુદાયો એવા બન્યા છે, જે સદ્ગુણોને નકારીને તેનાથી વિરુદ્ધ પધ્ધતિ અપનાવે છે. "જેનું પૂજન કરવું જોઈએ, તેની અવગણના કરે, અને જે અધર્મ છે, તેનું જ પૂજન કરે." કેટલાક સંગઠનો "રામના બદલે રાવણની પૂજા કરે, નવરાત્રિમાં દેવીની પૂજા ન કરી મહિષાસુરનું પૂજન કરે!" – કારણ કે એમને બધું જ ઉલટું કરવું હોય છે.

16.10

કામમાશ્રિત્ય દુષ્પૂરં(ન્), દમ્ભમાનમદાન્વિતાઃ।
મોહાદ્ ગૃહીત્વાસદ્ગ્રાહાન્, પ્રવર્તન્તેઽશુચિવ્રતાઃ॥૧૬.૧૦॥

દંભ, માન અને મદથી ભરેલા એ માણસો કોઈ પણ રીતે પૂરી ન થનારી કામનાઓનો આશરો લઈને, અજ્ઞાનને લીધે મિથ્યા સિદ્ધાંતોને પકડીને તેમજ ભ્રષ્ટ આચરણો ધારણ કરીને સંસારમાં વિચરે છે.

"મારા જીવનમાં જે કંઈ ચાલી રહ્યું છે, તેના વિરુદ્ધ જ કરવું છે!" – આ ધોરણ શરુ થયું છે. "લગ્ન નહીં કરું, લિવ-ઈનમાં જ રહીશ!" "જેણે મંગલકારી જીવન જીવવું હોય, તે શાંત રહે, પણ હું તો દૂષણમાં જ આનંદ માણીશ!" – આવા લોકો સમાજમાં હંમેશા ઉથલપાથલ મચાવવાનું કામ કરે. આવા લોકો હંમેશા ઈશ્વર, ધર્મ અને સંસ્કૃતિની વિરુદ્ધ જાય છે. "મહાન ગુરુઓ અને મહાન પુરુષોએ જે સાચું શીખવ્યું છે, તેને અસત્ય સાબિત કરવા માટે પોતાના જુઠાં સિદ્ધાંતો ગોઠવે." આવા વિચારો પાળનારા લોકો માત્ર પોતાને જ નહિ, પણ આખા સમાજને પતન તરફ દોરી જાય છે.

16.11

ચિન્તામપરિમેયાં(ઞ્) ચ, પ્રલયાન્તામુપાશ્રિતાઃ।
કામોપભોગપરમા, એતાવદિતિ નિશ્ચિતાઃ॥૧૬.૧૧॥

તથા તેઓ મૃત્યુપર્યન્ત રહેનારી અસંખ્ય ચિંતાઓનો આશરો લેનારા, વિષયોને ભોગવવામાં તત્પર રહેનારા અને 'આટલું જ સુખ છે' એમ માનનારા હોય છે.

વિશ્વના ૧૦૦ વર્ષના ઈતિહાસને જોવાય, તો આપણે જોઈ શકીએ કે જેટલી વામપંથી વિચારધારા છે, તેનાથી માત્ર નાશ જ થયો છે. ચીન હોય, રશિયા હોય કે અન્ય કોઈ દેશ – એમણે કોઈને કાંઈ આપ્યું નહીં, પણ દરેક જગ્યાએ માત્ર વિનાશ કર્યો. આજે પણ કેટલાક લોકો માત્ર વિખંડન અને વિઘ્નો પેદા કરે છે. સત્યથી શત્રુતા રાખી, ખોટી વાતો સ્વીકારી અને બીજાને ખોટી દિશામાં દોરી જવા માટે કાર્ય કરે.
આવા લોકો હંમેશા પોતાના ખોટા સિદ્ધાંતોને જ પકડીને જીવન જીવતા રહે છે. રાવણની પૂજા કરે, મહિષાસુરનું પૂજન કરે, લૂંટફાટ અને અનાચારને અધિકાર સમજે! તેઓ પોતાની ખોટી માન્યતાઓને પકડીને સમગ્ર સમાજને દુઃખમાં નાખી દે છે.

તેઓ એક એવો માનસિક સ્વભાવ વિકસાવે છે, જેનાથી માત્ર પોતાનો નહીં, પણ સમગ્ર જગતનો નાશ થાય. તેઓ પોતાના અહંકાર અને ખોટી ઈચ્છાઓથી બંધાઈ જાય છે.

16.12

આશાપાશશતૈર્બદ્ધાઃ(ખ્), કામક્રોધપરાયણાઃ।
ઈહન્તે કામભોગાર્થમ્, અન્યાયેનાર્થસઞ્ચયાન્॥૧૬.૧૨॥

આશાના સેંકડો ફંદાઓથી બંધાયેલા એ માણસો કામ-ક્રોધને પરાયણ થઈને વિષયભોગોને અર્થે અન્યાયથી ધન આદિ પદાર્થોને ભેગા કરવાના પ્રયત્નો કર્યા કરે છે.

ભગવાન કહે છે કે આવા લોકો 'આશા' અને 'પાશ'ની હજારો રસીયોથી બંધાયેલાં હોય છે. તેમની અપેક્ષાઓ પૂર્ણ થતી નથી, અને તેઓ ફક્ત ઈચ્છાઓમાં જ જીવતા રહે છે.
માનવ જીવન હંમેશા ત્રણ જગ્યાએ સુખ શોધે છે – વસ્તુઓમાં, વ્યક્તિઓમાં અને પરિસ્થિતિઓમાં. પરિસ્થિતિઓ તેના હાથમાં નથી, લોકો તેના કાબૂમાં નથી, એટલે તે સુખ માત્ર ભૌતિક વસ્તુઓમાં શોધે છે. જે વ્યક્તિ માને છે કે 'જ્યારે મારે પોતાનું ઘર હશે, ત્યારે સુખી થઈશ', તે જ્યારે ઘર મેળવી લે છે, ત્યારે તેને વધુ મોટું ઘર જોઈએ! જ્યારે બે રૂમ હોય, ત્યારે ચાર રૂમ જોઈએ, જ્યારે ઘર તૈયાર થાય, ત્યારે ફર્નિચર વધુ ભવ્ય જોઈએ! આ હંમેશા ચાલતું જ રહે છે – જીવનભર! ક્યારેય એ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, જ્યાં માનવી સંતુષ્ટ થાય.

માણસ જ્યારે નાનું બાળક હોય, ત્યારે માને કે 'જ્યારે મારું પરીક્ષામાં સારું રિઝલ્ટ આવશે, ત્યારે શાંતિ મળશે'. પછી માને કે 'જ્યારે નોકરી મળશે, ત્યારે સુખ મળશે'. પછી માને કે 'જ્યારે લગ્ન થશે, ત્યારે સુખ મળશે'. પછી માને કે 'જ્યારે બાળકો થશે, ત્યારે આનંદ આવશે'. પછી માને કે 'જ્યારે મારી સેવા થશે, ત્યારે સુખી થઈશ'. પણ શું આ આખી જિંદગીમાં ક્યારેય કોઈ સંપૂર્ણ સંતોષ મેળવી શક્યો?
હંમેશા એક પછી એક ઈચ્છાઓ ઉદભવે છે, અને તે મનુષ્ય તેને પૂર્ણ કરવા માટે જ જીવન જીવતો રહે છે. અંતે જ્યારે એ જિંદગીમાંથી વિદાય લે છે, ત્યારે ખબર પડે કે એ જીવનભર ફક્ત દોડધામ જ કરતો રહ્યો!
ભગવાન કહે છે કે 'જો તું સત્યમાં સુખી થવા ઈચ્છે છે, તો આશાઓની ફાંસીઓ તોડ!' સાચા સુખ માટે ભજન અને સત્સંગમાં જોડાઈ જા! લોભ અને ઈચ્છાઓમાંથી મુક્તિ મેળવ! સુખ ત્યાં જ મળશે, જયારે તું સંતોષ પામશે!

16.13

ઇદમદ્ય મયા લબ્ધમ્, ઇમં(મ્) પ્રાપ્સ્યે મનોરથમ્।
ઇદમસ્તીદમપિ મે, ભવિષ્યતિ પુનર્ધનમ્॥૧૬.૧૩॥

તેઓ વિચાર્યા કરે છે કે મેં આજે આ મેળવી લીધું અને હવે આ મનોરથને પાર પાડીશ, મારી પાસે આટલું ધન છે અને હજી પણ આ થઈ જશે.

જ્યારે મનુષ્ય પોતાના જીવનમાં વસ્તુઓ, વ્યક્તિઓ અને પરિસ્થિતિઓમાં આશાઓ રાખે છે, ત્યારે તેનો સંતોષ ક્યારેય પ્રાપ્ત થતો નથી. જે વ્યક્તિ માને છે કે, "હવે મને આ મળી ગયું છે, હવે હું આ પ્રાપ્ત કરીશ!" – તેને ક્યારેય પૂર્ણતા મળતી નથી. ધનની પ્રાપ્તિ થાય, તો વધુ માટે લોભ વધે. જયારે એક સ્થાન પર પહોંચે, ત્યારે બીજા પડાવ માટે ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય. આખું જીવન ઈચ્છાઓથી બંધાઈ જાય છે. "મારે આ જાગીર મળવી છે, પછી વધુ મેળવવી છે, મારું વધુ સન્માન થવું જોઈએ, હું બીજા કરતા શ્રેષ્ઠ છું!" – આ એક નવો પ્રકારનો અહંકાર વિકસાવે છે.

16.14

અસૌ મયા હતઃ(શ્) શત્રુઃ(ર્), હનિષ્યે ચાપરાનપિ।
ઈશ્વરોઽહમહં(મ્) ભોગી, સિદ્ધોઽહં(મ્) બલવાન્સુખી॥૧૬.૧૪॥

પેલો શત્રુ તો મારા વડે હણાયો અને પેલા બીજા શત્રુઓને પણ હું હણી નાખીશ, હું ઈશ્વર છું, ઐશ્વર્યને ભોગવનારો છું, હું સઘળી સિદ્ધિઓથી યુક્ત છું તથા બળવાન અને સુખી છું.

ભગવાન કહે છે કે જ્યારે આ પ્રકારની વૃત્તિ વધુ વધી જાય, ત્યારે મનુષ્ય પોતાને ઈશ્વર સમજી લે છે. " મેં બધાંને હરાવી દીધા, હવે મારી સામે કોઈ રહી ગયો નથી. હું જ ઈશ્વર છું, મારી જ પૂજા થવી જોઈએ." – રાવણની જેમ આ હંમેશા વિનાશ તરફ જતો માર્ગ છે. મનુષ્ય પોતાને અપરિહાર્ય માને છે, પોતાને જ વિશ્વનો ત્રાતા માને છે, અને ઈશ્વરની વિરુદ્ધ ચાલવા લાગે છે. ઇતિહાસ સાક્ષી છે કે જેઓ પોતાના ધન, સત્તા અને શક્તિથી માને છે કે "હું જ પરમ છે!" – તેઓ અંતે નષ્ટ થયા છે.

16.15

આઢ્યોઽભિજનવાનસ્મિ, કોઽન્યોઽસ્તિ સદૃશો મયા।
યક્ષ્યે દાસ્યામિ મોદિષ્ય, ઇત્યજ્ઞાનવિમોહિતાઃ॥૧૬.૧૫॥

હું ઘણો ધનવાન છું અને મારું આટલું મોટું કુટુંબ છે, મારા જેવો બીજો કોણ છે ? હું યજ્ઞ કરીશ, દાન દઈશ અને મોજ-મજા કરીશ – આમ અજ્ઞાનને કારણે મોહિત રહેનારા, અનેક રીતે ભ્રમિતચિત્ત તથા મોહરૂપી જાળથી વીંટળાયેલા, તેમજ વિષયભોગોમાં રચ્યાપચ્યા રહેનારા આસુરી જનો મહાન અપવિત્ર નરકમાં પડે છે.

આજે આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે અનેક લોકો ફક્ત પોતાના અહંકારને સંતોષવા માટે નવાં-નવાં તથ્યો બનાવે છે. "અમે વિશિષ્ટ છીએ!", "અમારા જેવો કોઈ નથી!", "અમે જે કરીએ છીએ એ જ સાચું છે!" – આવા મોઢે બોલાતા શબ્દો અંતે જીવનને પતન તરફ દોરી જાય છે. પોતાના ધન અને સત્તાના ગર્વમાં મશગુલ રહેલા લોકો પોતાને વિક્રમજીવ સમજે છે.

16.16

અનેકચિત્તવિભ્રાન્તા, મોહજાલસમાવૃતાઃ।
પ્રસક્તાઃ(ખ્) કામભોગેષુ, પતન્તિ નરકેઽશુચૌ॥૧૬.૧૬॥

અનેક રીતે ભ્રમિતચિત્ત તથા મોહરૂપી જાળ થી વીંટળાયેલા, તેમજ વિષયભોગો માં રચ્યાપચ્યા રહેનારા આસુરી જનો મહાન અપવિત્ર નરક માં પડે છે.

તેઓ શાસ્ત્ર અને આધ્યાત્મિક શિક્ષણને પછાડી દે છે અને પોતાનો જ એક નવો ધર્મ ઊભો કરે છે. "શાસ્ત્રો શું કહે છે તે મને જાણવું નથી, હું જે કરું એ જ સાચું છે!" – આ વલણ હંમેશા પતન તરફ જતું હોય છે.

16.17

આત્મસમ્ભાવિતાઃ(સ્) સ્તબ્ધા, ધનમાનમદાન્વિતાઃ।
યજન્તે નામયજ્ઞૈસ્તે, દમ્ભેનાવિધિપૂર્વકમ્॥૧૬.૧૭॥

એવા પોતે પોતાને જ શ્રેષ્ઠ માનનારા ઘમંડી માણસો ધન અને માનના મદથી ચૂર થઈને કેવળ નામમાત્રના યજ્ઞો વડે ઢોંગ કરવા ખાતર શાસ્ત્રવિધિ કર્યા વિના યજન કરે છે.

આજના સમયમાં કેટલાક લોકો મંદિર સ્થાપે છે, યજ્ઞો ગોઠવે છે, પણ તેમની અંદર કોઈ શ્રદ્ધા નથી. તેઓ માત્ર પોતાનું ગૌરવ વધારવા માટે આ કરે છે. "ગણેશજીનું પંડાલ ગોઠવે, પણ તેમાં મોટો પોતાનો ફોટો મૂકે!" "દેવીજીનું પૂજન કરે, પણ પૌરાણિક શાસ્ત્રો અને વિધિઓને છોડી પોતાના ગમતા રસ્તે જાય!" – આ ફક્ત પાખંડ છે. ભગવાન કહે છે કે આવા લોકો શાસ્ત્રવિહિત કર્મ નહિ, પણ પોતાના જ અર્થ માટે કાર્ય કરે છે.

16.18

અહઙ્કારં(મ્) બલં(ન્) દર્પં(ઙ્), કામં(ઙ્) ક્રોધં(ઞ્) ચ સંશ્રિતાઃ।
મામાત્મપરદેહેષુ, પ્રદ્વિષન્તોઽભ્યસૂયકાઃ॥૧૬.૧૮॥

અહંકાર, બળ, ઘમંડ, કામના અને ક્રોધ આદિને પરાયણ રહેનારા, એ સિવાય બીજા અનાચારોમાં રચ્યાપચ્યા તથા બીજાની નિંદા કરનારા એ માણસો પોતાના તેમજ બીજાના શરીરમાં રહેલા મુજ અન્તર્યામીનો જ દ્રેષ કરે છે.

જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ અહંકાર, ઘમંડ, ક્રોધ અને અસત્કર્મોમાં સંપૂર્ણપણે ડૂબી જાય છે, ત્યારે તે માત્ર પોતાનું જ નહીં, પરંતુ આસપાસના સૌનો પણ નાશ કરે છે. જે લોકો હંમેશા અન્યની નિંદા કરે, અન્યના દુઃખથી આનંદ મેળવે અને ધર્મવિરોધી કાર્ય કરે, તેઓ આસુરી લક્ષણો ધરાવે છે.

ભગવાન સ્પષ્ટ રીતે કહે છે કે જે લોકો અસત્યના સહારે જીવે છે, જે હંમેશા દુષ્ટતામાં મગ્ન રહે છે, જે પોતાના અહંકારમાં બીજાને નષ્ટ કરવામાં માને છે, તેઓ સમૂહ માટે અશુભ છે. આવા લોકો માત્ર પોતાના માટે નહીં, પરંતુ સમગ્ર સમાજ માટે વિનાશક સાબિત થાય છે.

16.19

તાનહં(ન્) દ્વિષતઃ(ખ્) ક્રૂરાન્, સંસારેષુ નરાધમાન્।
ક્ષિપામ્યજસ્રમશુભાન્, આસુરીષ્વેવ યોનિષુ॥૧૬.૧૯॥

એ દ્રેષ કરનારા, પાપાચારીઓ અને ક્રૂરકર્મી નરાધમોને હું સંસારમાં વારંવાર આસુરી યોનિઓમાં જ નાખું છું.

આવા અસુરો "પૈસાના પ્રભુત્વ માટે, અન્ય પર દમન કરવા માટે, અને તૃષ્ણાઓ માટે તત્પર રહે છે." તેઓ માત્ર ધર્મવિરોધી જીવન જીવતા નથી, પણ બીજાને પણ પોતાના ખોટા માર્ગ પર ખેંચવા પ્રયત્ન કરે છે. તેઓ શાંતિ અને શ્રદ્ધાને નકારીને હંમેશા વિડંબના અને દુઃખમાં જીવતા હોય છે.

16.20

આસુરીં(યૅં) યોનિમાપન્ના, મૂઢા જન્મનિ જન્મનિ।
મામપ્રાપ્યૈવ કૌન્તેય, તતો યાન્ત્યધમાં(ઙ્) ગતિમ્॥૧૬.૨૦॥

હે કૌન્તેય! એ મૂર્ખાઓ મને પામ્યા વિના જ જનમોજનમ આસુરી યોનિને પામે છે, પછી એનાથીય ઘણી નીચ ગતિને પામે છે એટલે કે ઘોર નરકોમાં પડે છે.

"આસુરી યોનિમાં જન્મ મેળવનાર મનુષ્ય જીવનમાં ક્યારેય શાંતિ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. જે લોકો હંમેશા અસત્કર્મમાં મગ્ન રહે છે, ક્રૂરતા અને અહંકારમાં જીવે છે, તેઓ અનેક જન્મો સુધી આસુરી યોનિમાં ભટકતા રહે છે અને અંતે પતન પામે છે." ભગવાન સ્પષ્ટ કહે છે કે આવા લોકો જન્મ પછી જન્મ આસુરી યોનિમાં આવે છે અને જીવનભર દુઃખ અને પતન જ પામે છે.

તેથી જ આપણે પોતાના જીવનમાં એ નિશ્ચય કરવો જોઈએ કે આપણું ચરણ હંમેશા સદ્ગુણો તરફ રહે." "અહંકાર અને અસત્યથી દૂર રહીએ, અન્યને દુઃખ પહોંચાડવા માટે નહીં, પણ શાંતિ માટે જીવન જીવીએ." "કારણ કે જે આસુરી લક્ષણો ધરાવે છે, તે અંતે નરકના દ્વાર સુધી જ પહોંચે છે.

16.21

ત્રિવિધં(ન્) નરકસ્યેદં(ન્), દ્વારં(ન્) નાશનમાત્મનઃ।
કામઃ(ખ્) ક્રોધસ્તથા લોભઃ(સ્), તસ્માદેતત્ત્રયં(ન્) ત્યજેત્॥૧૬.૨૧॥

કામ, ક્રોધ તથા લોભ - આ ત્રણ જાતનાં નરકનાં દ્વાર આત્માનો નાશ કરનારાં એટલે કે એને અધોગતિએ લઈ જનારાં છે, માટે આ ત્રણેયને ત્યજી દેવાં જોઈએ.

ભગવાન અર્જુનને સ્પષ્ટ રીતે કહે છે – "ત્રણ વસ્તુઓ મનુષ્યને પતન તરફ લઈ જાય છે – ક્રોધ, લોભ અને કામના. જે મનુષ્ય પોતાના ક્રોધ પર સંયમ નથી રાખતો, જેનો લોભ અને કામનાઓ પર કાબૂ નથી, તે હંમેશા દુઃખ ભોગવે છે."

જ્યારે કોઈ માણસના જીવનમાં આ ત્રણ ગુણો પ્રબળ થઈ જાય, ત્યારે તે હંમેશા અસંતોષમાં રહે છે. "જો તું આ ત્રણ પાસાઓ પર કાબૂ રાખીશ, તો તું સ્વર્ગી છે!" "પણ જો આ ત્રણે અતિશય થઈ જશે, તો તું જાતે જ પોતાને નરકમાં દોરી જશે."

કામના જો નિયંત્રિત હોય, તો તે સારી છે. જો વ્યક્તિ ધર્મપૂર્વક સંપત્તિ એકત્ર કરે અને તેનાથી જીવનની જરૂરિયાતો પૂરી કરે, તો તે યોગ્ય છે. જો તે ધર્મભ્રષ્ટ બની સંપત્તિ કમાય, તો તે નરક તરફ જાય છે. ક્રોધ જો અયોગ્ય સમયે હોય, તો તે દુઃખદાયક છે. પણ જો વ્યક્તિ ક્રોધ પછી શાંતિથી વિચાર કરી શકે, તો એ ક્રોધ શોભાય છે. જો **તમે વ્યાજબી કારણ માટે વચન કઠોર બોલો, પણ તરત જ હસીને વાત કરી શકો, તો એ ક્રોધ શોભાય છે**. જે વ્યક્તિ પોતાના લોભથી ક્યારેય સંતોષી નથી થતો, તેને કદી શાંતિ મળી શકતી નથી. જો લોભ કાબૂમાં છે, અને વ્યક્તિ સન્માનથી મહેનત કરીને કમાય છે, તો તે યોગ્ય છે.

ભગવાન કહે છે કે "જ્યારે લોભ, ક્રોધ અને કામના વ્યક્તિના નિયંત્રણમાં હોય, ત્યારે તે સારા છે. પણ જો તે અતિશય વધી જાય, તો તે જ નરક તરફ દોરી જાય છે." આશા અને ઈચ્છાઓ મનુષ્યને જીવનભર દોડાવતી રહે છે. સુખ ઈચ્છાઓના સંતોષમાં નથી, સંતોષ એ જ સાચું સુખ છે. જે વ્યક્તિ આ બોધ ગ્રહણ કરશે, તે જ જીવનમાં શાંતિ અને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરશે.

16.22

એતૈર્વિમુક્તઃ(ખ્) કૌન્તેય, તમોદ્વારૈસ્ત્રિભિર્નરઃ।
આચરત્યાત્મનઃ(શ્) શ્રેયઃ(સ્), તતો યાતિ પરાં(ઙ્) ગતિમ્॥૧૬.૨૨॥

હે કુન્તીપુત્ર! આ ત્રણેય નરકનાં દ્વારોથી છૂટેલો માણસ પોતાનું કલ્યાણ આચરે છે, માટે આ પરમ ગતિને એટલે કે મને પામી

જાય છે.

ભગવાન સ્પષ્ટ કહે છે કે **ન્યાયપૂર્વક કમાયેલું ધન અને શાસ્ત્રપ્રમાણે જીવેલું જીવન મનુષ્યને મુક્તિ તરફ લઈ જાય છે.** જે વ્યક્તિ ધર્મપૂર્વક જીવતો હોય, તેના માટે ઈચ્છાઓ અને કર્મો હાનિકારક નથી, પરંતુ જ્યારે ક્રોધ, કામના અને લોભ માણસના ઉપર હાવી થઈ જાય, ત્યારે તે વ્યક્તિ પોતાનો નાશ જ કરે છે.

મનુષ્યના જીવનમાં એવી ક્ષણો આવે, જ્યારે ક્રોધ હદથી વધુ વધી જાય, હૃદયના ધબકારા વધી જાય, આંખો લાલ થઈ જાય, વાણી પર નિયંત્રણ ના રહે, અને એ જે બોલી રહ્યો હોય તે પોતે પણ જાણતો ના હોય. **આવા અતિશય ઉગ્ર ક્રોધ, લોભ અને કામનાઓ તે વ્યક્તિ માટે "નરકના દ્વાર" બની જાય છે.** ભગવાન કહે છે કે **જો આ ત્રણે પર નિયંત્રણ રાખવામાં આવે, તો તે લાભદાયી છે, પણ જો તે વ્યક્તિને નિયંત્રિત કરવા માંડે, તો તે પતન તરફ દોરી જાય છે.**

16.23

યઃ(શ્) શાસ્ત્રવિધિમુત્સૃજ્ય, વર્તતે કામકારતઃ।
ન સ સિદ્ધિમવાપ્નોતિ, ન સુખં(ન્) ન પરાં(ઙ્) ગતિમ્॥૧૬.૨૩॥

જે માણસ શાસ્ત્રવિધિને છોડીને પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે મનમાન્યું આચરણ કરે છે, એ ન તો સિદ્ધિને પામે છે, ન પરમ ગતિને કે ન સુખને.

ભગવાન કહે છે કે "જે મનુષ્ય શાસ્ત્રોને અવગણીને પોતાની મરજીથી જીવન જીવવાનો પ્રયાસ કરે છે, જે ધાર્મિક સંસ્કૃતિને છોડીને પોતાનું જ વિચારીને કર્મ કરે છે, તે ક્યારેય સુખી થઈ શકતો નથી, ન તો તેને સિદ્ધિ મળે છે અને ન તો તેને મોક્ષ મળે છે."

આજના યુગમાં ઘણાં એવા લોકો છે, જે માને છે કે "મારે શાસ્ત્રોને પાળવાની જરૂર નથી, મારે કંઈ પણ કરવાની છૂટ છે." કેટલાક લોકો માને છે કે "મારે શ્રાદ્ધ કરવાની શું જરૂર?" "મનુષ્ય મર્યા પછી શું થાય છે, એ કોને ખબર?" "શિવજીને દુધ ચઢાવાની શું જરૂર?" "મારા માટે શાસ્ત્રોને પાળવી મહત્ત્વની નથી, હું જે કરું, એ જ સાચું છે!" આજે અનેક લોકો કહે છે કે "અમે બ્રાહ્મણોને જમાડવાની જગ્યાએ ગરીબોને ભોજન કરાવશું!" પણ તેઓ ન તો ગરીબોને ખવડાવે છે અને ન તો બ્રાહ્મણોની સેવા કરે છે. એ લોકો ધર્મના નામે ફક્ત પોતાના મનની મરજી ચલાવે છે, અને શાસ્ત્રવિરુદ્ધ જીવન જીવે છે. **ભગવાન કહે છે કે "જે મનુષ્ય શાસ્ત્રવિરુદ્ધ જીવન જીવશે, તેને ન તો સુખ મળશે, ન તો મોક્ષ મળશે, ન તો ક્યારેય શાંતિ પ્રાપ્ત થશે."**

16.24

તસ્માચ્છાસ્ત્રં(મ્) પ્રમાણં(ન્) તે, કાર્યાકાર્યવ્યવસ્થિતૌ।
જ્ઞાત્વા શાસ્ત્રવિધાનોક્તં(ઙ્), કર્મ કર્તુમિહાર્હસિ॥૧૬.૨૪॥

આથી તારા માટે આ કર્તવ્ય અને અકર્તવ્યની વ્યવસ્થામાં શાસ્ત્ર જ પ્રમાણ છે, એમ જાણીને તારા માટે શાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણે નિયત થયેલું કર્મ જ કરવા યોગ્ય છે.

તેથી **"શાસ્ત્રો શું કહે છે તે જ પરમ પ્રમાણ છે."** મહાન સંતો, મહાન પુરુષો અને શાસ્ત્રોમાં જે કહ્યું છે, તે જ અનુસરી શકાય, કારણ કે તે જ સત્ય છે. જો મનુષ્ય શાસ્ત્રવિરુદ્ધ ચાલશે, તો તે હંમેશા પતન તરફ જ જશે. તમે દરેક શાસ્ત્ર વાંચી નહીં શકો, પણ એક રામાયણ વાંચી શકો, એક ભગવદ્ ગીતા વાંચી શકો! તમે એક ગીતા વાંચી લો, તો તમામ શાસ્ત્રોની મુખ્ય સિદ્ધાંતો સમજી શકો! તમે એક રામાયણ વાંચી લો, તો સારા-ખરાબનો ભેદ જાણી શકશો!

યોગ્ય અને અયોગ્યનું પ્રમાણ શું છે? શાસ્ત્રો, વેદો અને મહાન સંતો જે કહે છે, તે જ સાચું છે. જો કોઈ માણસ કહે કે 'મને જે યોગ્ય લાગે છે, એ હું કરું', તો એ વ્યક્તિ નાશ પામે છે. આજે વિશ્વમાં ઘણાં એવા લોકો છે, જે ટેલિવિઝન પર પ્રવચનો આપે,

લાખો અનુયાયીઓ ધરાવે, પણ શાસ્ત્રોના મૂળ સત્યથી અજાણ હોય. જેની પાસે શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન નથી, જે શાસ્ત્રોને પડકારતો હોય, તે ધર્મશિક્ષણ આપવા લાયક નથી.
ભગવાન કહે છે કે "મારા વચનનો આધાર લો, શાસ્ત્રોની આજ્ઞાનું પાલન કરો, અને ધર્મની દિશામાં ચાલો!"

આમ આજનું આ વિવેચન અહીં જ સમાપ્ત થયું હવે આપણે પ્રશ્નોત્તરી સત્ર તરફ વધીએ.

પ્રશ્નોત્તરી

સવાલ : ૧ વિવેકભૈયા

તમે કહ્યું કે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અર્જુનને કહે છે કે જે 26 સત્વગુણ મેં કહ્યા તે તારી પાસે છે. એ જ રીતે દુર્યોધન અને રાવણ આસુરી પ્રકૃતિ ધરાવતા હતા. રાવણને શ્રીરામજીએ કહ્યું હતું કે સુધરી જાવ પણ એ ન માન્યા અને આસુરી પ્રવૃત્તિમાં ડૂબેલા રહ્યા, દુર્યોધનને પણ ઘણા મોકા મળ્યા હતા કે એ સુધરી શકત પણ એણે આસુરીવૃત્તિ ન છોડી અને એના ખરાબ પરિણામ ભોગવ્યા. જે રાક્ષસી પ્રવૃત્તિ લઈને જન્મે છે તે સાચા રસ્તે ચડી શકે છે કે નહીં?

જવાબ :

એવું નથી. પ્રહ્લાદજી હિરણ્યકશિપુના, રાક્ષસના ઘરે જન્મ્યા અને એ જ વાતાવરણમાં, એ જ વાતો સાંભળીને મોટા થયા પણ પોતાની પ્રવૃત્તિથી પોતાને દૈવીય બનાવ્યા. એ જ રાક્ષસી વૃત્તિવાળા રાવણનો ભાઈ વિભીષણ પણ દૈવીય પ્રકૃતિ ધરાવતો હતો! આપણે ક્યાં જન્મ લઈએ છીએ એ આપણા પૂર્વ જન્મ પર આધારિત છે પણ ભગવાને બધાને કર્મનું સ્વાતંત્ર્ય આપ્યું છે. એ ઇચ્છે તો પોતાનું કલ્યાણ કરી શકે છે! રાવણ કે દુર્યોધન ઈચ્છત તો પોતાનું કલ્યાણ કરી શકત પણ ભગવાન કહે છે કે કામ, ક્રોધ અને લોભ એ નરકના દ્વાર છે જેના પર દુર્યોધન રાવણ કે હિરણકશ્યપનું નિયંત્રણ નહોતું એટલે એ રાક્ષસી પ્રવૃત્તિના બન્યા. નહીં તો નિયંત્રણ કરીને એ લોકો પણ દૈવી પ્રકૃતિ ધરાવી શકત ભગવાનને બધાને પોતાનો ઉદ્ધાર કરવાનું સ્વાતંત્ર્ય આપ્યું છે.
છઠ્ઠા અધ્યાયમાં ભગવાન કહે છે,

" उद्धरेदात्मनात्मानं नात्मानमवसादयेत् ।
आत्मैव ह्यात्मनो बन्धुरात्मैव रिपुरात्मनः ॥"

દરેક વ્યક્તિ પોતાનો ઉદ્ધાર કરી શકે છે અને ધારે તો પતન પણ કરી શકે છે. સારા ઘરમાં જન્મ લેવા છતાં ઘણા રાક્ષસી પ્રકૃતિ ધરાવે છે. રાવણ પોતે પણ પુલત્સ્ય ઋષિના પુત્ર હતા, ઋષિપુત્ર હોવા છતાં એમની વૃદ્ધિ રાક્ષસી હતી. **પ્રારબ્ધથી જન્મ મળે છે પણ કર્મમાં સ્વતંત્રતા હોય છે.**

સવાલ : ૨ મીનુ શર્માદીદી

તમે ગુણોની વાત કરી એમાં લાલસા (ઈચ્છા) જે હોય છે તેમાં ભગવાનને પામવાની ઈચ્છા ન રાખી શકાય?

જવાબ :

મેં જે લાલસા કે ઈચ્છાની વાત કરી એ ભોગોની ઈચ્છા નથી રાખવાની! ભગવાનને પામવાની ઈચ્છા તો રાખવાની જ છે. સંસારની આશા છોડીને ભગવાનની આશા કરવાની છે.

સવાલ : ૩ ડો. કે. સત્યનારાયણ ભૈયા

શરૂઆતની પ્રાર્થના અને અંતિમ પ્રાર્થના નો અર્થ સમજાવો.

જવાબ :

શરુઆતની પ્રાર્થના છે,

" वसुदेवसुतं देवं, कंसचाणूरमर्दनम् ।
देवकीपरमानन्दं, कृष्णं वन्दे जगद्गुरुम् ॥"

વસુદેવના પુત્ર, કંસ તથા ચાણૂર નામના રાક્ષસનો વધ કરનાર, દેવકીને પરમ આનંદ આપનાર, જગદ્ગુરુ કૃષ્ણને હું વંદન કરું છું.
અંતિમ પ્રાર્થના છે,

"योगेशं सच्चिदानन्दं, वासुदेवं व्रजप्रियम्।
धर्मसंस्थापकं वीरं, कृष्णं वन्दे जगद्गुरुम्॥"

જે સમસ્ત યોગોના ઈશ્વર છે, સચ્ચિદાનંદ પરબ્રહ્મ છે, વસુદેવના પુત્ર અને વ્રજવાસીઓના પ્રિય છે, જે ધર્મની સ્થાપના કરનારા છે, એવા વીર કૃષ્ણની જગદ્ગુરુના રૂપમાં હું ઉપાસના કરું છું.

સવાલ : ૪ રમેશ પ્રસાદભૈયા

આજના કળયુગમાં સતયુગના ગુણ લાવવા શક્ય છે?

જવાબ :

સતયુગમાં તમે મનથી વિચાર કરતા હતા તો પણ પાપ લાગતું હતું કળિયુગમાં ભગવાનને કહે છે કે મનમાં વિચાર કરીએ એનું પાપ નથી લાગતું! કળિયુગમાં આપણી ક્ષમતા ઓછી થઇ ગઇ તો પાપ પુણ્યની વ્યાખ્યા પણ બદલાઈ ગઈ છે. કળયુગમાં આપણે તપ નથી કરતાં, યજ્ઞ નથી કરતાં તો ચાલે છે, એક નામજાપ કરીએ તે જ પૂરતું છે. એનાથી જ કલ્યાણ થઇ જશે! કાળના પ્રભાવથી કેટલીક વાતોમાં પરિવર્તન આવે જ છે. **સતયુગમાં ધર્મના ચાર ચરણ છે, દ્વાપરમાં ત્રણ, ત્રેતાયુગમાં બે અને કળિયુગમાં એક જ ચરણ છે.** ધર્મનું અસ્ત થવું એ કાળના પ્રભાવથી થશે એમાં કોઈ મોટી વાત નથી. સારા અને ખરાબ લોકો પહેલા પણ હતા અત્યારે પણ છે ને હંમેશા રહેશે! સારા લોકો અને ખરાબ લોકો દરેક કાળમાં છે કારણ કે સત્ત્વ, રજ અને તમ એ પ્રકૃતિના આવશ્યક અંગો છે, એ આપણા બધામાં છે. આખા દિવસમાં ક્યારેક આપણે સંત જેવો વ્યવહાર કરીએ છીએ અને ક્યારેક રાક્ષસ બની જઈએ છીએ, આપણા બધા સાથે થાય છે.

સવાલ : ૫ અનિતાદીદી

આપણે રામાયણના પાઠ કરીએ છીએ, ગીતાના પાઠ કરીએ છીએ, માળા કરીએ છીએ તો ભગવાનને પ્રાપ્ત કરવા બીજું શું કરવું જોઈએ?

જવાબ :

આ જ કરો જે તમે કરો છો, કાંઈ જુદું નથી કરવાનું! તમે નવું-નવું શીખો અને જૂનું ભૂલી જાવ તો દિવસનું નક્કી કરી લો કે આખા દિવસમાં ગીતાના પાંચ શ્લોક કરીશ, એક અધ્યાય વાંચીશ એમ નક્કી કરો. પહેલા તમે ગીતા ના છે અધ્યાય કરતા હતા હવે તમે ગોપી ગીત કરો છો તો ગીતાનો એક અધ્યાય કરો. ઓછામાં ઓછું આટલું તો રોજ કરીશ જ એમ નક્કી કરી લો. ભગવાન પ્રાપ્તિ માટે તમે જે પૂજાપાઠ કરો છો તે બરાબર જ છે પણ ભગવાને જે 26 દૈવી ગુણ બતાવ્યા છે તેનું જીવનમાં આચરણ કરો. આપણું જીવન બદલાવું જોઈએ. મારું જીવન પ્રસન્ન રહે, આજુબાજુ વાળાને ખૂબ લાભ થાય એવું હોવું જોઈએ. જીવન સત્યપૂર્ણ છે, પ્રેમપૂર્ણ છે, ઉદારતાથી ભરેલું છે, ક્યાંય કોઈ ષડયંત્ર નથી, બીજા માટે ખરાબ વિચાર નથી કરતાં, કોઈને હાની નથી પહોંચાડતાં એવું જીવન હોવું જોઈએ!

સવાલ : ૬ મલાથીદીદી

હું બહુ મૃદુભાષી(soft spoken) છું. કોઈવાર કોઈના વર્તનથી મને બહુ દુઃખ પહોંચે છે તો શું કરવું?

જવાબ :

કોઈવાર આપણો જે સદ્ગુણ હોય છે એ આપણા માટે હાનિકારક બની જાય છે કારણ કે આપણે એવું બીજામાં શોધીએ છીએ! હું મૃદુભાષી છું એનો અર્થ એવો નથી કે બધા મૃદુભાષી હોય! મારામાં પણ એવી ઘણી ખામીઓ છે જે બીજામાં નથી અને બીજામાં જે ખામીઓ છે તે મારામાં નથી. બધાને પોતાના જુદા-જુદા સ્વભાવ છે એનો અર્થ એવો નથી કે હું સારી છું અને સામેવાળો ખરાબ છે! મારા ગુણો મારા છે અને સામેવાળાને ગુણો એના છે; મારા દુર્ગુણ મારા છે અને સામેવાળાના દુર્ગુણો એના છે. આપણે સરખામણી ન કરવી જોઈએ, એકબીજાની ઘૃણા ન કરવી જોઈએ. હું જેવો છું તેઓ સામેવાળો સ્વીકારે અને સામેવાળા જેવા છે તેવા આપણે સ્વીકારવા જોઈએ. દરેક વ્યક્તિના પોતાના સ્વભાવની ખામીઓ હોય છે એના માટે ખરાબ લગાડવાની જરૂર નથી. આમ કરીને તો એની ભૂલોની સજા તમે ભોગવો છો! સામેવાળાના સ્વભાવમાં કમી છે અને દુઃખી હું થાઉં છું એ બુદ્ધિમાની નથી. **બીજાનું કર્તવ્ય મારો અધિકાર નથી.** એની વાતને તમે ઇગ્નોર કરો. ભગવાને બોલવા, ખાવા માટે એક મોઢું આપ્યું છે અને હોઠ તથા દાંતની બે દીવાલો પણ આપી છે. કાન બે છે પણ એનું કામ ફક્ત સાંભળવાનું છે. માટે સાંભળવું એની પર આપણું નિયંત્રણ નથી પણ શું બોલવું તેની પર આપણું નિયંત્રણ છે. નકામી વાત તો એક કાનથી સાંભળીને બીજા કાનથી કાઢી નાખો.

આ સાથે જ પ્રશ્નોત્તરીનું સત્ર સમાપ્ત થયું. અંતિમ પ્રાર્થના અને હનુમાન ચાલીસાના પઠન પછી વિવેચનસત્રની સમાપ્તિ થઈ.

॥ ૐ શ્રીકૃષ્ણાર્પણમસ્તુ. ॥

ૐ તત્સદિતિ શ્રીમદ્‌ભગવદ્ગીતાસુ ઉપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં(યૂઁ) યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે દૈવાસુરસમ્પદ્વિભાગયોગો નામ ષોડશોડધ્યાયઃ॥૧૬॥

આ રીતે ૐ, તત્, સત્-એ ભગવાનના નામોના ઉચ્ચારણ સાથે બ્રહ્મવિદ્યા અને યોગશાસ્ત્રમય શ્રીમદ્‌ભગવદ્‌ગીતોપનિષદરૂપી શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદમાં "દૈવાસુરસમ્પદ્વિભાગયોગ" નામનો સોળમો અધ્યાય પૂરો થયો. ॥૧૬॥

અમે માનીએ છીએ કે તમને ચર્ચાની રચના વાંચીને આનંદ થશે. કૃપા કરીને નીચેની લિંકનો ઉપયોગ કરીને અમને તમારો પ્રતિસાદ આપશો.

https://vivechan.learngeeta.com/feedback/

વિવેચન-સારાંશ વાંચવા માટે આભાર.
અમે સર્વે ગીતા સેવકો, અનન્ય ભાવ સાથે પ્રયાસ કરીએ છીએ જેથી વિવેચનનો સાર તમારા સુધી શુદ્ધ સ્વરૂપે પહોંચે, છતાં પણ ભાષા કે વ્યાકરણ સંબંધી કોઇ ભૂલ હોય તો તે માટે અમે ક્ષમાપ્રાર્થી છીએ.

જય શ્રી કૃષ્ણ!
સંકલન: ગીતા પરિવાર - રચનાત્મક લેખન વિભાગ

દરેક ઘરમાં ગીતા દરેક કરમાં ગીતા!
Let's come together with the motto of Geeta Pariwar, and gift our Geeta Classes to all our Family, friends & acquaintances

https://gift.learngeeta.com/

ગીતા પરિવારની આ એક નવી પહેલ છે. હવે તમે વિવેચનોના યુટ્યુબ વિડીયો તેમજ પીડીએફ જોઇ તથા વાંચી શકો છો. કૃપા કરીને નીચે આપેલ લિંકનો ઉપયોગ કરો.

https://vivechan.learngeeta.com/

॥ગીતા શીખો, શીખવો, જીવનમાં ઉતારો॥
||ॐ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ||